

Föreningen för Västgötalitteratur

Meddelande

År 2014

NR 2

2014-06-20

Budskap på gravsten

I Västergötland finns ett stort antal gravstenar med intressant textinnehåll. Alltså inte bara uppgifter om födelse och död. En sådan återfinns i Örslösa kyrka. Den är också vackert bemålad. Följande beskrivning av denna gravsten finns att läsa i Ernst Fischers *Svenska kyrkor. Västergötland. Källands härad*:

Gravsten av kalksten med relief i tvenne joniska kolonner, uppbärande en rundbåge, å vilken tvenne vilande kvinnliga figurer, den ena (t v.) med med kalk och ankare, den andra (t h.) med ett lamm. Mellan dem en vapensköld med ett hjärta, omgivet av en krans. Till v. om figurerna ett jordklot med ett boningshus, en kyrka och tvenne korslagda grenar samt inskriften; IORDEN ÄR VÅR MODER. Ovan globen budtavlor. Till h. ett dylikt klot med sol, måne och stjärnor samt inskriften: HIMMLEN ÄR VÅR FADER. Över klotet, ett krucifix. Överst inskriften: BEDRÖFWELSE GÖR TOLAMODH. Från rundbågen nedhänger en krans

med följande initialer J.O.S.V.C.P.D.L.M. (=Jöran OlsSon Vnge och Christina PehrsDotter LuthMan). Under denna tvenne änglar, hållande en krans med gudsnamnet i hebreiska bokstäver samt därunder inskriften:

SIC CORONABITUR JUSTUS (= Så skall den rättrådige kröas). Därunder en kartusch med denna inskrift: WED THENNA STEN LIGGER BEGRAFWEN FORDOM CRONONES BEFALNINGSMAN ÖFWER LÄCKÖ BEFALNING WÄL:DE JÖRAN OLOFSSON UNGE FÖDD 1654 DEN 13 SEPT: DÖD DEN A:o MED SIN K. HUSTRU CHRISTINA PEHRSDOTER LUTHMAN FÖDD 1663 DEN 21 JAN: DÖD DEN A:o

Nederst inskriftsplatta med bibelcitат och året 1693 för stenens tillverkning.

Tyvärr blev aldrig årtalen för makarnas död inhuggna i stenen.

Föreningen för Västgötlitteratur
Box 325, 532 24 Skara • Tfn 0511-165 40
Plusgiro 59 24 33-7 • Bankgiro 663-2574
Epost: sven-olof.ask@tele2.se
www.vastgotalitteratur.nu

Ordförande: Johnny Hagberg, Järpås. 0510-910 16
jarpas.pastorat@svenskakyrkan.se

Vice ordf.: Gerd Ljungqvist-Persson, Od. 0513-600 29
info@creadiem.se

Skr. Annicka Berggren, Söne. 0510-53 10 01
annicka.berggren@gotene.se

Skattnästare: Sven-Olof Ask, Skara. 0511-165 40
sven-olof.ask@tele2.se

Christina Ström, Skarstad. 0512-205 19
vatteljuset@telia.com

Tore Hartung, Mariestad. 0501-187 42
tore.hartung@comhem.se

Ritwa Herjulfsson, Göteborg. 0762-11 40 31
ritwa@herjulfsson.se

Niklas Krantz, Göteborg. 031-44 04 53
b2_gods@hotmail.com

Hans Menzing, Skara. 0511-126 43
hans.menzing@telia.com

Clary Winberg, Trollhättan. 0520-748 19
clary.winberg@vgregion.se

Anne Andersson, Vårgårda, 0322-624713
anne.andersson@telia.com

Årsavgift 2014: Enskilda medlemmar 100 kr,
Äkta makar/sambor/institutioner 125 kr.

Meddelandet utkommer i februari, juni, augusti och
december. Författare ansvarar för innehållet i egna artiklar.

Ansv. utgivare: Johnny Hagberg

Ny styrelseledamot presenterar sig

I samband med valen vid årsmötet utökades styrelsen med Anne Andersson, Vårgårda. Om sig själv skriver hon:
Född på landet utanför Vårgårda. Pensionär efter 40 år med Herrljunga kommun som arbetsgivare, språklärare och komvuxrektor. Skapade en av landets få tapetserar-utbildningar i Herrljunga.

Jag har alltid slukat böcker och nu när jag slipper alla luntor från Skolverket m.fl. tjänsteläsning njuter jag av att välja fritt.

Medlemskapet i Föreningen för Västgötlitteratur började när jag skjutsade en äldre vän med alla hans boklådor. Andra gången det hände gick jag med in och kunde inte ta mig ut igen - vilken underbar atmosfär med alla dessa gamla böcker och kunniga entusiastiska bokälskare! Jag var fast!!! Jag ville lära mer och vill gärna vara mer än åskådare.

Vi hälsar följande medlemmar välkomna till föreningen:

Lena Calmestrand, Upphärad
Stig Dahllöf, Lidköping
Lars Edsbacke, Askim
Lars Gahrn, Mölndal
Lisa Hajtowitz, Göteborg
Alf Ivarsson, Flo
Viola Jansson, Alingsås
Victor Joby, Habo
Börje Karlsson, Slöta
Jonas & Christina Kvarnemo, Skara
Lotta Lotass, Högstena
Ingemar Löfstrand, Saleby
Rune Persson, Nybro
Staffan Setterberg, Ljung
N.A.V., Trollhättan
Henrik Westermark, Göteborg
Arvid Ödman, Göteborg

Antikvariat Tranan

Trumpetvägen 8, 514 32 Tranemo
Tel. 0325-768 46

Störst på Västgötlitteratur, Vätternböcker, Göta Kanal och Folke Dahlberg

Antikvariat Wetter, Göran Midman
Tunnbindaregränd 1 A, 544 30 Hjo
goran.midman@hjomail.se
0503-655895, 072-7414209
www.bokborsen.se

 Bert Moberg
Antikvariat

Alltid minst 20.000 böcker i affär och lager.

Sökservice av böcker.

**Köper böcker, större boksamlingar
samt gamla svenska bykort.**

Korrekt värdering

Österlånggatan 21, Borås • Tel 033-13 02 50
Öppet: månd-fred 13-18, lörd 10-13

Riddarens Antikhandel

Säljer Köper Värderar Böcker Antikviteter
www.antikvariatriddaren.se

0706 747574 0511-81248
Öppet: mån-lörd

Mariestadsvägen 2
540 16 TIMMERSDALA
Hemadress: Katorp 4
Mats Bergström
Bokhandlare
kakelmats@telia.com

Fritz Stenström – Örgryteskildraren och medicinhistorikern

Många av Föreningen för Västgötalitteraturs läsare har säkert stött på namnet Fritz Stenström och kanske också läst hans skildringar från den gamla Örgryte socken, som först 1922 införlivades med Göteborgs stad. Men uppgifterna om honom i litteraturen är synnerligen sparsamma. Här därför ett försök att vidga bilden.

Fritz Stenström

Fritz Stenström var född i Drängsered i mellersta Halland, men växte upp i Skepplanda, där hans far blev komminister. Han räknade sig själv alltid som västgöte och "albo". När han i vuxen ålder försåg sitt bibliotek med ett exlibris, så lät han föräldragården, Fors prästgård, stå i centrum.

Fritz Stenströms exlibris

Han gick i gymnasiet på Latinläroverket i Göteborg och avlade studentexamen 1889. Läser man Erland Långströms matrikel över läroverkets elever, så finner man att i hans klass, liksom i de flesta från denna tid, blev minst hälften småningom "män i staten". Han var sålunda klasskamrat med Erik Rinman, som var redaktör för Stockholms-Tidningen i ett par decennier, andra slutade som höga jurister, en som general. Den ende som förutom Stenström blev kvar i Göteborg var rådmannen och borgmästaren Ernst Frick.

Efter studentexamen gav han sig iväg till Lund för att studera medicin, tog ganska rundlig tid på sig men blev färdig läkare 1899. Innan dess hade han som brukligt haft ett par kortare vikariat, i Skåne och i Göteborg. Direkt efter examen sökte han dock och erhöll från 1901 tjänst som kommunalläkare i Örgryte och etablerade mottagning i Krokslätt, på Mölndalsvägen ungefär i höjd med Lyckholms bryggeri. Efter hand ändrades hans titel till municipalläkare och från sammanslagningen med Göteborg till stadsdistriktsläkare, men innebörden var i stort sett densamma: han var allmänpraktiserande läkare med många tilläggsuppgifter.

Tuberkulosvård och epidemisjukhus

Han var sålunda i många år skolläkare för Krokslättsområdet och

ömmade särskilt för de många lungsjuka barnen. Han tog 1908 initiativ till Örgryte förening mot tuberkulos, som startade en dispensär – av allt att döma den första i landet utanför städerna – med särskilt anställd sjuksköterska och med honom själv som oavlönad läkare. Örgrytedispensären såg till att barn i tuberkulösa familjer ställdes under särskild kontroll, isolerades vid behov och bereddes sommarvistelse. Det var också Stenströms förtjänst att man tidigt erhöll ett eget modernt *epidemisjukhus* i Örgryte, där viss medicinsk verksamhet var igång ända till början av 1940-talet.

Örgryte epidemisjukhus, som det såg ut 1922 och ser ut idag

Byggnaden, som låg och fortfarande ligger vid Framnäsgratan, mitt emot Buråsskolan i södra Göteborg, fungerade senare under många år som ungdomsgård och där skall flera av 1960-talets göteborgska popband ha gjort sina första spelningar. Idag rymms där en förskola. I närheten ligger ännu kvar en annan av hans skapelser, Örgryte koloniträdgårdar, bildade 1915 och idag Göteborgs näst äldsta koloniområde.

Det finns inte många vittnesbörd om Stenströms dagliga läkargärning, men hans verksamhet och hans insatser för kommunen väckte stor beundran. Han var respekterad och efterfrågad, hans väntrum var ständigt fullt. Trots alla sina andra åtaganden var den dagliga och personliga sjukvården hans huvudintresse. I en minnesruna skrev läkaresällskapets sekreterare Gösta Göthlin:

Ingenstädes kommer dock Stenströms minne att leva med sådan styrka som hos hans forna patienter. Som läkare offrade han sig helt och utan hänsyn. Ingen väg var för lång, ingen möda för stor, när en sjuk behövde hans hjälp. Överallt var han efterlängtd och avhållen. Stenström bemötte varje patient på samma sätt. Han såg och gjorde ingen skillnad på människor.

Hans bostadsadress var *Emeliedal*, ett av de bostadshus, som uppförts av bryggeriet med samma namn (också vid Mölndalsvägen). Det var tätbefolkade hus, Stenström levde med fru och fyra barn som det förefaller under ganska enkla förhållanden. Den yngste sonen, Sölve, gick senare i faderns fotspår och blev uppskattad ögonläkare i Göteborg.

Uppställning av ölutkörare framför Emeliedals bryggeri vid Mölndalsvägen i Göteborg. Huset i bakgrunden inrymde bostadslägenheter. Stenström bodde i detta eller ett likartat grannhus

Örgrytes historia

Stenström var ju inte infödd göteborgare men började tidigt forska i Örgrytes historia och blev med åren en arkiv- och källforskarer av rang. Han utnyttjade också sitt omfattande kontaktnät bland äldre örgrytebor för att få fram uppgifter från socknens liv i gångna tider. Han gav sig ofta ut på vandring i både bebyggda och obebyggda delar av trakten på sin fria tid och gärna med äldre örgrytebor som ledsagare. Han skriver själv

Därmed förhåller sig så, att undertecknad medicus under sin mångåriga praxis i bemälda socken fått stoff till densamma (boken om Örgryte) på många håll. Tack vare sitt yrke har han sammanträffat med åtskilliga av de äldste ur folket, som han därigenom haft lätt att komma till tals med. När samtalet kommit igång, har det då allt som oftast kunnat hända, att man börjat leta och rumstera i hjärnans vinklar och vrår efter underskuffade och dammiga minnen från längst förflutna barndoms- och ungdomsår. Då har det gällt för bemälda medicus att utan vidare gripa det gynnsamma tillfället i flykten, ta fatt på blyertssiften och anteckningsboken.

Först i början av 1920-talet var han mogen att skriva ner resultatet av sina bygdehistoriska forskningar och upptecknade folkminnen. Inför det att Örgryte socken införlivades med Göteborg kom Örgryte genom tiderna ut med en första del 1920 och en andra 1924. För många örgrytebor är detta den främsta källan till Örgrytes äldre historia. Stenström har ett enkelt och rättframt språk och är lätt att följa. Hans kärlek till ämnet lyser hela tiden igenom.

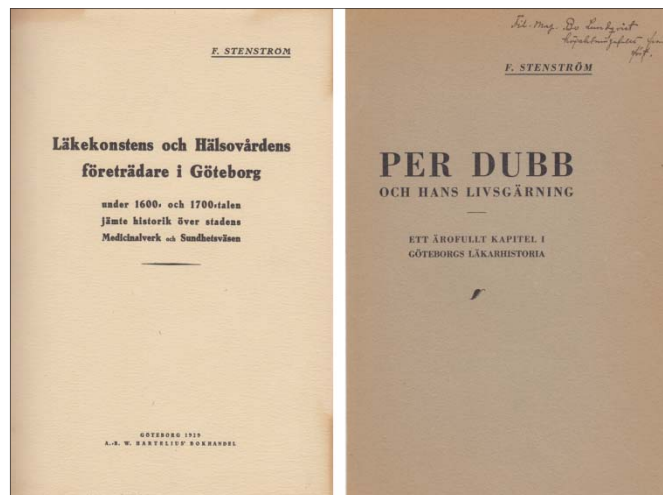
Boken var länge en antikvarisk raritet, men genom Örgryte Odalmän har facsimileupplagor givits ut vid två tillfällen, 1966 och 1986. Den senare är av hög kvalitet och kan fortfarande köpas genom sällskapet för en billig penning (se www.orgryteodalman.se).

Odalmännen

Tillsammans med ett antal andra örgrytebor bildade Stenström, redan några år efter det han slagit sig ner i socknen, ett sällskap med det dubbla syftet att vara en hembygdsförening och en social stödorganisation. Stadgar fastställdes 1905 för det som ursprungligen fick namnet *Sociala föreningen Odalmännen* men idag lever kvar som *Sällskapet Örgryte Odalmän*. Det var i tidens anda naturligt att använda ett namn, som anknöt till gångna tider: begreppet *odalbonde* avser en fri man, som äger och brukar sin gård. Sammanslutningen har under de gånga 109 åren fungerat som en samlingsplats för örgrytebor, värnat om den lokala historien och stöttat diakonin i Örgryte församling på olika sätt. Stenström var ordförande i Sällskapet från 1911 till sin död och förvandlade det efter några år till ett ordenssällskap med särskilda invalregler och högtidsritualer. Hans tanke var att därigenom ge sammanslutningen ett "djupare innehåll" och att starkare hävda vården av hembygden och den sociala sammanhållningen.

Medicinhistorikern

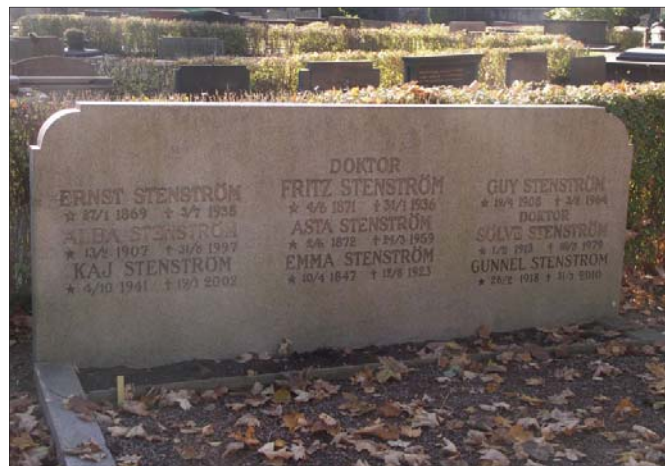
När arbetet med örgryteböckerna var klart tog Stenström itu med den göteborgska läkarhistorien. 1929 gav han ut *Läkekonsens och hälsovårdens företrädare i Göteborg*, 1933 *Pehr Dubb och hans livsgärning* och däremellan flera uppsatser om läkare och Linnélärlingar. Han var stor Linnébeundrare och var aktiv inom *Svenska Linnésällskapet* och skrev uppsatser i dess tidskrift och annorstädes om bl a Osbeck, Montin, Kewenter, Fagraeus och Jörlin. Till detta kom 1934 en omfattande historik över den halländska Stenströmsläkten. Boken om Pehr Dubb tillkom inför 100-årsminnet av "Dubbens" – den kanske mest minnesvärde av alla göteborgsläkare – bortgång 1834. Stenström utsågs som följd av sina medicinhistoriska insatser till hedersledamot av Göteborgs Läkaresällskap. Med åren samlade han på sig ett stort bibliotek med många dyrbarheter. En snabbkoll på nätet visar att ett 30-tal sällsynta skrifter inom naturhistoria, medicin och topografi, som tillhört Stenström och är försedda med hans exlibris, för tillfället är till salu.

Stenströms viktigaste medicinhistoriska arbeten

Det går inte att ta del av Fritz Stenströms levnadshistoria utan att förundras över hur han lyckades hantera alla sina arbetsuppgifter och åtaganden. Från det han kom till Göteborg hade han en stor läkarmottagning, som på den tiden också omfattade hembesök hos patienter. Han var flitigt verksam inom alla aspekter av hälso- och sjukvården i Örgryte. Ovanpå detta samlade han material för publikation av lokalhistoriska och medicinhistoriska tunga skrifter. Och till det uppdraget som *Odalhövding*. Allt under hans yrkesverksamma år; han avled 1936, just ett halvår före 65-årsdagen.

Fritz Stenström är begravnen på Örgryte gamla kyrkogård. På gravstenen finns också namnen Asta (hustrun), Emma (modern), Ernst (brodern, dövtum från födseln – trots eller kanske till följd av det döpt också till Kryssostomos), tre av de fyra barnen (Alba, Guy och Solve), Gunnel (Sölves hustru) och Kaj (barnbarn) Stenström.

Fritz Stenströms gravvård på Örgryte gamla kyrkogård

Jan Westin

ANTIKVARIAT
LECTURA
TORPA CENTRUM
JÖNKÖPING

Björngatan 17 A • 553 37 Jönköping
Telefon 036-34 04 70 • 036-418 94
Mobil 070-748 83 25

ÖPPETTIDER
Måndag – Fredag 13.00 – 18.00
Lördag 10.00 – 13.00
Andra tider efter överenskommelse

Vivi Sylwan (1870–1961)

- forskare och författare med textil teknik som specialitet

Vivi Sylwan kom att viga sitt liv åt textilforskning på Röhsska museet i Göteborg. Hon föddes den 4 september, 1870, i Kristianstad och var dotter till överstelöjtnant Otto Sylwan och Ida Carolina Sylwan, född Wendel. Flera av barnen i familjen Sylwan kom att bli framgångsrika. Vivas halvbror Otto blev litteraturprofessor och rektor vid Göteborgs högskola. Varken Otto eller Vivi kom att gifta sig och de delade hushåll tills Otto Sylwan dog 1954. Vivi Sylwan utbildades vid avdelningen för högre konstindustri, Tekniska skolan i Stockholm, idag Konstfack. Hon var den första kvinnan som anställdes, 1912, vid Röhsska museet, som "skrivbiträde". Museet hade då ännu inte öppnat för publik (det invigdes först 1916) men insamlingsarbetet var redan påbörjat. I bevarad korrespondens mellan Vivi Sylwan och museets chef Axel Nilsson från 1914 framgår att Vivi Sylwan planerade och föreslog hur insamlingsresorna skulle företas. Detta år bedrev hon insamling av textilier på Öland och i södra Småland. Utöver insamlingsresor inom landet och utomlands ansvarade "fröken Vivi Sylwan" för textilmagasin och utställningar. Konservering och undervisning var viktiga områden för henne. Vivi Sylwan undervisade i textil konsthistoria vid Slöjdföreningens skola (HDK- Högskolan för design och konsthantverk) och i Vävs skolan (Textilinstitutet i Borås).

Röhsska museets textilsamlingar växte snabbt

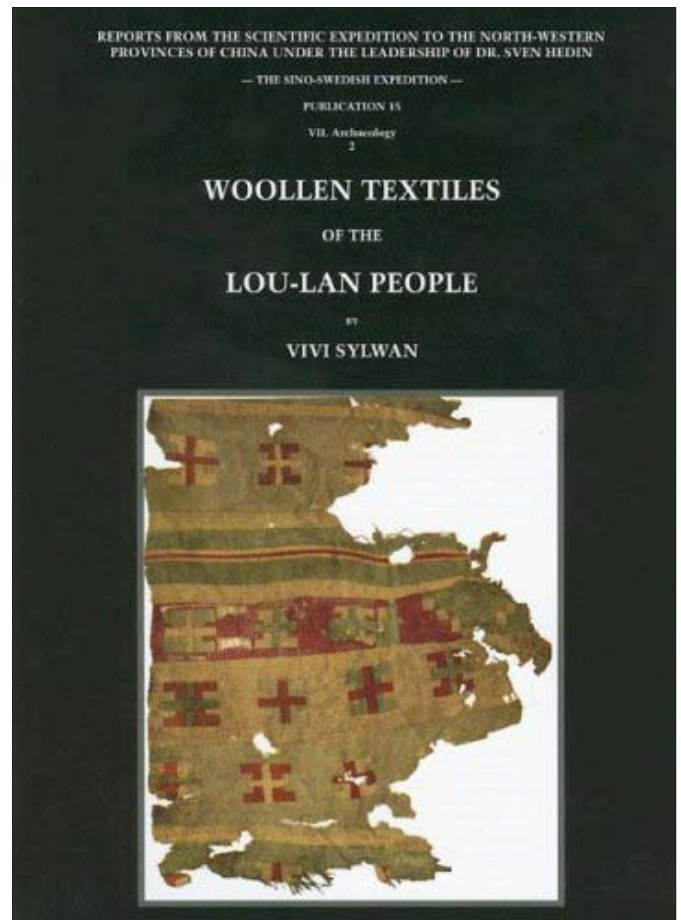
Röhsskas textilsamlingar växte i snabb takt under 1900-talets början. Vivi Sylwan förvärvade framför allt folkliga textilier. Särskilt intresserad var hon av ryorna och de bohuslänska dubbelvävnaderna. Textila tekniker var hennes specialområde. Hennes forskning var oerhört bred och skulle idag närmast beskrivas som kulturhistorisk och etnografiskt inriktad. Hon var intresserad av hur enklare mönstring var konstruerad, till skillnad från tidigare textilforskning som huvudsakligen intresserat sig för exklusiva praktvävnader. Sylwan menade att de enkelt mönstrade, massproducerade varorna återspeglade de dyrbara vävnadernas mönstring. Dessutom var hon kunnig i språkforskning. Hon antecknade textiliernas funktion och de dialektala benämningarna för att sedan jämföra dessa med fornnordiska termer. Vivi Sylwan var den första forskaren att påpeka att de medeltida bonaderna från Överhogdal i Härjedalen och Skog i Hälsingland hade en vävd, inte en broderad mönstring.

Resor och forskning

Vivi Sylwan skrev flera uppsatser och artiklar, framför allt i Göteborgs Sjöfarts- och handelstidning, om textila tekniker, till exempel om kläder med vävd dekor i så kallad gobelängteknik och om skaftvävnader, vilka har en mönstring som åstadkommit genom inskyttling i ett skaftsystem som reglerar varpträdarna. Hon publicerade redan under 1920-talet sina tidiga forskningsresultat i tidskrifterna *Rig* och *Fornvännen*. Hennes intressefält inbegrep dräktskick under bronsåldern i Norden, brickbandets kulturhistoria, orientaliska mattor, medeltida kyrkliga bonader och senantik textil konst. Texterna byggde på hennes studier av textilsamlingar i Sverige och utomlands. På studieresor till Tyskland, England, Frankrike och Österrike studerade hon flera museers textilsamlingar. År 1928 bidrog Vivi Sylwan med artikeln "Svenska dubbelvävnader samt dubbelsidiga vävnader av utländskt ursprung", med utgångspunkt i medeltida vävnader i Röhsskas samlingar, i; *Medeltida vävnader och broderier i svenska kyrkor* (red. Agnes Geijer och Andreas Lindblom).

Siden, brokader och ryor

I boken *Siden och brokader* från 1931, bidrog Vivi Sylwan med de första kapitlen där hon skriver om ädelsilkets tidigaste framträdande i medelhavsländerna och om persiskt, bysantinskt och islamskt sidenväveri. Hennes i Sverige mest kända arbete är det gedigna och eftertraktade verket *Svenska ryor* som kom 1934.

Sylwan redogör ingående för den förhistoriska vävtekniken som kallas flossateknik.

Efter att ha ägnat sig åt svenska folkliga tekniker kom Vivi Sylwans forskningsinriktning att få en mer internationell inriktning. I *Woollen Textiles of the Lou-Lan people* 1941 presenterade och bearbetade Vivi Sylwan, Sven Hedins och Folke Bergmans fynd av yllevävnader i gobelinteknik som påträffats i det centralasiatiska området. I *Investigation of silk from Edsen-Gol and Lop-Nor* presenterade hon de äldsta proven på sidenvävnader i Kina. Vävnaderna finns bevarade som avtryck på bronsföremål från tusentalet f.Kr. Dessa liksom de bevarade senare vävnaderna från Hanperioden (205 f Kr-220 e Kr) har en mönstring som bildats av en dominerande varp till skillnad från de främre-asiatiska, egyptiska vävnaderna. Dessa båda böcker om de asiatiska textiltfynden kom att göra Vivi Sylwan världskänd inom fackkretsar.

Den första kvinnliga hedersdoktor i Göteborg

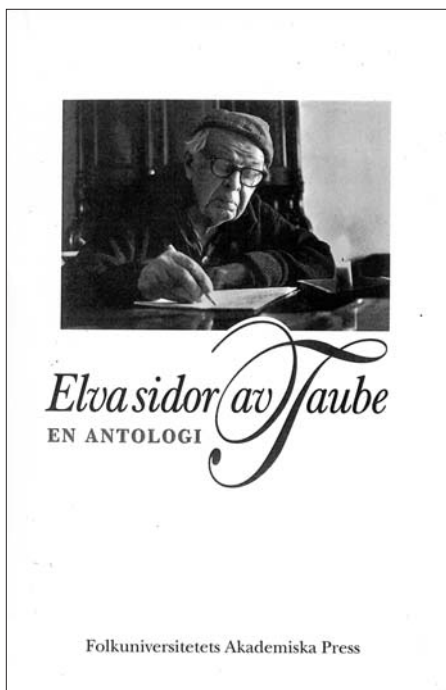
År 1934 tilldelades Vivi Sylwan den kungliga medaljen *Illis quorum meruere labores* – *Åt dem vilkas verksamhet gjort dem därav förtjänta*. Två år senare, år 1936 erhöll hon Jacques Lamms pris – För värdefullaste arbete på de bildande konsternas och konstindustrins område.

Vivi Sylwan var den första kvinnan som utnämndes till hedersdoktor vid Göteborgs högskola (1941).

År 1972, efter Vivi Sylwans död, publicerades hennes forskningsresultat i Geijers *Ur textilkonstens historia*. Verket är grundläggande för all textilforskning och har inspirerat lärare och elever att experimentera med olika vävslag. Röhsska museets textilsamlingar har in på 2000-talet fortsatt att inspirera konsthantverkare vilket är helt i linje med Vivi Sylwans arbete och intentioner.

Ritwa Herjulfsson

Göteborg har erövrat ställningen som Evert Taubes stad

Den folkkäre trubaduren Evert Taube föddes i Göteborg och växte upp på Vinga. I unga år kom han till Stockholm och efter några år till sjöss är han tillbaka i Stockholm och låter sin Rönnerdahl valsa på Sjösala, segla på Mysingen och Baggensfjärden och lägga till med sin båt i Sandhamn och på Möja. Efter Taubes död köpte Göteborgs Universitetsbibliotek 1997 Taubearkivet, omfattande 35 hyllmeter och på Liseberg står turister nu i kö till Taubemuseet. I dagarna har det också kommit ut en läsvärd bok, där landets förnämsta Taubekännare berättar om nya sidor av nationalskalden som de hittat i arkivet. Dessa har de åren 2006 – 2012 redogjort för i en serie uppskattade föredrag på Jonsereds herrgård och i dagarna har de kommit i bokform. Det är alltså väldigt mycket som talar för att Göteborg nu är Taubestaden framför alla andra. Det är allkonstnären Taube som presenteras i boken och uppfattningen av honom som en glad och sorglös bohem förklaras vara långtifrån sann. Han var en ambitiös bildkonstnär och hans akvareller, teckningar och oljemålningar hänger på både Nationalmuseum och Moderna Museet. Taubekännarna på Jonsered berättar också att det bakom hans populära visor låg ett minutiöst arbete. Med pedantisk noggrannhet har Taube prövat varje ord och och fått dem att passa till rytm och melodi.

Miljöaktivisten Taube uppmärksammas också, han hjälpte med visan *Änglamark* Hasse och Tage att rädda äppelodlingarna på Österlen och var aktiv för att bevara Vindelälven och almarna i Kungsträdgården.

Mot slutet av sitt liv tröttnade Taube på att vara estradartist och visförfattare och blev mer litterär, så t.ex. gjorde han finstämda översättningar av Shakespeares sonetter. De bästa som finns på svenska enligt många litteraturvetare. Han är också den som i Sverige introducerade och till svenska översatte den provencalska trubadurlyriken. Taube borde enligt många ha valts in i Svenska Akademien, men hans rykte som posör och bakgrund som gram-mofonsångare var ett alltför stort hinder.

På Jonseredsseminarierna berördes varifrån Taube hämtade sin inspiration och sina motiv. Flickan i Havana lär ha funnits på ett cigarrlädelock, Maj är ett naturalistiskt porträtt av en ung flicka från Malö och Calle Schewen har sin förebild i en glad godsägare. Den dramatiska händelsen i Möte i monsunen har sin bakgrund i en historia som Everts far, mästrelotsen, berättade för sina barn.

En tidningsnotis hade omnämnt att Cirkus Madigan ombord på baron Klingspors båt Kinnekulle varit nära att förolyckas på Vänern. Två elefanter hade blivit oroliga i den krabba sjön och halkat över på samma sid av båten. Cirkusdirektören ingrep emellertid och den lilla olycksincidenten avväjdes. Evert Taube minns efter många år historien men dramatiserar händelsen. I hans visa kommer en last med vilda djur loss under en cyklon på Indiska Oceanen, lejon angriper elefanter som krossar masterna, en tjur kastas överbord och Fritiof Andersson tvingas skjuta en gorilla, som slår fram och back i maskin. Det lilla ofarliga tillbudet på Vänern förstörar Taube upp till ett fruktansvärt äventyr med många döda. Så arbetar en författare och Taube är en av dem.

Det är i år 124 år sedan Evert Taube föddes och visst är det så att tonåringar har liten kunskap om honom. Men kosmopoliten och resenären Taube bygger idag broar mellan kulturer och unga människor, som inte räds det främmande uppskattar honom. Samtidigt är han ju så svensk! Taubes konstnärskap ligger i tiden – och i framtiden. Det är i alla fall författarna till boken *Elva sidor* av Taube övertygade om.

Böcker: *Elva sidor av Taube*. En antologi. Folkuniversitetets Akademiska Press. 2014 287 s.

Tore Hartung

Tengelandstipendiet till Christina Ström

Västergötlands Hembygdsförbunds kulturpris, Tengelandstipendiet, gick detta år till Christina Ström, Skarstad, som bland annat ger ut tidningen *Mimers brunn*, som speglar Västra Götaland ur arkeologiskt, etnologiskt och historiskt perspektiv. Tidningen ges ut i sex nummer per år och är nu inne på sin åttonde årgång.

Christina inte bara redigerar tidningen, utan fotograferar och skriver även stora delar av innehållet. Till hjälp har hon också en rad lokala skribenter, både experter och amatörer. Genom att täcka hela det nya länet så ger tidningen en god hjälp till hembygdsintresserade som vill veta vad som finns även i grannlandskapen.

Tidningen är populärt upplagd och speglar inte bara gångna tider utan också vad som sker i länet just nu.

Christina Ström har gett ut flera böcker om folktro, bland annat *Sägner och sagor runt Vara* där hon berättar om jättar i Kedumsberget och sjöjungfrur i Hällum. Bror Halldins illustrationer bidrar till att göra de folkliga berättelserna än mer lockande.

Senast var hon redaktör för en hembygdsbok om Hällum, skriven av deltagare i en studiecirkel. För Christina bidrar mycket aktivt till kulturlivet i bygden med att leda cirklar, anordna utställningar, hålla föredrag och anordna resor.

Kort sagt, Christina Ström jobbar hårt med att visa upp allt intressant som finns i vår hembygd.

Tengelandstipendiet utdelas till minnet av Folke Tengeland,

Grästorp, hembygdsförfattare och redaktör under 20 år för tidningen Västgötabygden bland annat. Han tilldelades 1979 Skaraborgs läns landstings kulturstipendium men omkom tragiskt i en trafikolycka. Familjen skänkte pengarna till ett stipendium som skall premiera en person som fördjupar och breddar kunskapen om Västergötlands rika hembygdskultur. Stipendiet har delats ut sedan 1981 vid Västergötlands Hembygdsförbunds årsstämma som detta år hölls i Nyhem.

Christina Ström är som bekant ledamot i styrelsen för Föreningen för Västgötlitteratur.

Hans Menzing

Svensk ayatolla biskop i Skara?

Håkan Spegel, eller Haquin Spegel som han föredrog att kalla sig, var nog svensk mästare i biskop, om den grenen finns. Han var biskop i Skara och Linköping samt ärkebiskop i Uppsala. Dessutom var han superintendent för armén när Skåne erövrades och senare på Gotland. Och superintendent var så nära biskop man kunde komma. Men för oss är han säkert mest känd som psalmförfattare, och många har säkert sjungit Västgötahymsen där Paul Nilsson i sin text hyllar Spegels jublande psalm. Exakt vilken psalm det handlar om är oklart, ännu idag har Spegel elva psalmer med i vår psalmbok. På sin tid närmast fyllde han psalmboken med 56 psalmer.

Kungens tjänare

Spegel verkar ha hunnit med nästan allt, och för dagens betraktare verkar han lika mycket kungens tjänare som Guds. Fast Spegel hade förstås inte förstått skillnaden, för honom hade de båda de roller Gud gett dem.

Haquin Spegel var biskop i Skara bara under åtta år, 1685–1693, och det kan vara förklaringen till att han inte är alls lika känd här som Jesper Swedberg, vilken tjänstgjorde som biskop i Skara i 33 år. Nu kan stilla vår nyfikenhet med en antologi utgiven med den oerhört flitige Johnny Hagberg som redaktör, *Haquin Spegel – en antologi*. Det är där jämförelsen med ayatollan dyker upp.

Det är David Lindén som granskar Spegels politiska roll och då hänvisar till Herman Lindqvists uttalande om ett Sverige på 1600-talet vars religiösa klimat påminde om ett mycket strängt muslimskt land.

Envälde

Där är Haquin Spegel en ayatolla som religiöst och politiskt styr fäderneslandet på rätta vägar. Och i det här fallet var det kungens väg, Karl XI ville äntligen få kunglig kontroll över kyrkan och få slut på biskoparnas makt. Bästa hjälpen på vägen fick han av en man som alltså själv var biskop tre gånger och hade stor makt. Men främst i kunglig tjänst.

Sverige vid den här tiden styrs enväldigt av kungen och Spegel arbetar hårt på olika områden för att anpassa medborgarna till det nya Sverige. Inte minst nya grupper som gotlänningar och skåningar.

Men naturligtvis ges stort utrymme åt psalmdiktaren av bland andra Valborg Lindgärde och Lennart Nordquist, som även skildrar biskopens tid i Skara. Andra visar upp hans arbete i Linköping och på Gotland medan Anna Helga Hannesdóttir analyserar hans arbete med de svenska orden. Något som Lars Holm för vidare i en spännande dialog mellan två ordens mästare och utforskare, Haquin Spegel och Jesper Swedberg.

Genom de många olika författarna blir det en del upprepningar, men det gör inte så mycket eftersom de har olika infallsvinklar. Dessutom är det mesta lättläst även för oss kyrkliga amatörer. Och sammantaget får man av boken en mycket intressant bild inte bara av en märklig biskop, utan också av en lika märklig tid.

Hans Menzing

Haquin Spegel – en antologi. Redaktör: Johnny Hagberg. Utgivare: Skara stiftshistoriska sällskap, Gotlands kyrkohistoriska sällskap och Stiftshistoriska sällskapet i Linköpings stift. 215 sidor med många illustrationer.

Boken kostar 200 kr och kan beställas genom stiftshistoriska sällskapet.

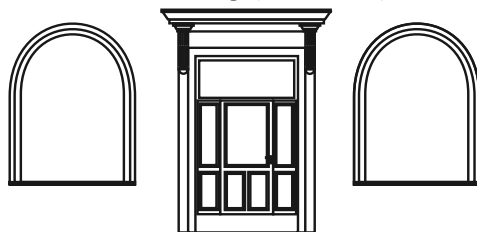
FLOBY ANTIKVARIAT

Öppet : söndagar 13–19 (hela året)

Tfn 0515 40940, 40773

MATS REHNSTRÖM

Rara böcker, bibliografi & handskrifter

ANMÄL DIG FÖR ANTIKVARIATETS

NYHETSBREV

- De skickas till abonnenterna via E-POST
- Nyhetsbrevet distribueras i PDF-FORMAT
- De utkommer med en till två veckors mellanrum.

ANMÄLAN GÖRS ANTINGEN VIA E-POST:

rehnstroem@svaf.se

ELLER VIA FORMULÄRET PÅ VÅR HEMSIDA:

www.matsrehnstroem.se

Som spindeln i nätet. Kristina Laurensdotter av Aspenäsätten centrum i sin egen släktkrets

I denna studie riktas ljuset på en av de otaliga kvinnor, som under medeltiden, fastän de tillhörde förnämna frälseätter, framlevde sina liv i obemärkthet, ofta med täta barnfödselar och samtidigt med den ansvarsfulla uppgiften att hålla uppsikt över gårdens hus.

Det finns tillräckligt många urkunder bevarade från de svenska 1300- och 1400-talen, för att man med deras hjälp skall kunna få en tämligen klar bild av den tidens viktigaste politiska händelser, krigsförvecklingar och andliga klimat samt i någon mån av människornas allmänna levnadsförhållanden. När det gäller enskilda personer är möjligheterna däremot synnerligen begränsade. Det är i stort sett endast representanter för frälseätterna samt de högsta herrarna i stat och kyrka, som förekommer i dokumenten.

Denna studie är ett försök till levnadsteckning över den nästan helt okända svenska 1400-talskvinnan Kristina, dottern till riddaren och riksrådet Laurens Ulfsson av den gamla och förnämna Aspenäsätten. Hon levde ett undanskymt liv och har därför inte blivit ihågkommen vare sig av krönikörer, historiker eller biografer; hon är endast omnämnd ett fåtal gånger i bevarade urkunder. Kristina blev maka till Magnus Gustavsson av ätten Tre rosor av Horshaga, en västgötsk frälseäkt med sätesgården strax utanför Skara.

Det finns, som sagt, få sakuppgifter bevarade rörande Kristinas liv. Men vi kan finna en hel del fakta som berör hennes omgivning. Det gäller att sätta in henne i de rätta – och kända – sammanhangen.

Varken Kristinas personlighet eller – ännu mindre – hennes väsens innersta kärna kommer man naturligtvis åt genom att skildra samtidens viktiga politiska skeenden, den rådande tidsandan och vidare Kristinas anfäder, äktenskap, levnadsvillkor och närstående släktingar samt slutligen Kristinas eget livsöde.

Författaren tar alltså på sig uppgiften att ge en visserligen delvis konstruerad – men möjligen tämligen realistisk – bild av Kristina Laurensdotter av Aspenäsätten. Hon försöka dra

rimliga slutsatser av kända fakta, för att på så sätt komma fram till en någorlunda trolig bild av Kristina och hennes liv.

Som en viktig och verkningfull strategi placerar författaren i Kristina som medelpunkten i ett rikt förgrenat släktsammanhang. Våra svenska medeltida frälseätter var förenade med varandra i ett helt otroligt tätt nätverk av släktförbindelser. Till läsarens hjälp har boken 237 släkttavlor, som blir till god hjälp, när det gäller att få en bild av det någon tilltrasslade nät som genealogin är. Där finner vi Kristina Laurensdotter som ett prisma speglade sin omgivning, placerad som hon var som en spindel mitt i sin egen släkts nätverk.

Boken har också ett omfattande namnregister och omfattar hela 942 s. Pris endast 280 kr, plus ev porto 59 kr.

Författarinnan Agneta Conradi Mattsson har tidigare utgivit ett flertal historiska böcker.

Götenes 50-tal blir årets bok?

En högst personlig bok om 50-talet sett från Götenes horisont har utsetts till Västergötlands representant i Sveriges Hembygdsförbunds tävling om titeln Årets hembygdsbok. Redan första året gick titeln till Västergötland med en bok om Södra Ving, skall detta hända igen?

1950-talets Götene heter boken som skrivits av ett 15-tal personer med Jan Blomqvist som redaktör. På 150 sidor och med många tidstypiska bilder berättar de om sitt femtiotal (och däromkring) i Götene. En tid med gott om jobb, en plats där frikyrkorna var många och en epok då ungdomen fick en speciell betydelse.

Så boken bjuder på många härliga minnen om ungdomskläder, de första blyga förälskelserna, tidens ungdomsmusik jazzen och mycket annat. Allt utgår från Götene, men det mesta är sig likt från andra småsamhällen vid den här tiden.

Sveriges Hembygdsförbund startade sin kampanj för att höja hembygds litteraturens status och kvalitet 2012 och då var det boken *Södra Ving – då och nu* som blev Årets Hembygdsbok 2011. Året därpå gick priset till *Långlöt i bild – i vardag och fest*, en bok från en bygd på Öland alltså.

Hembygdsrörelsens olika regioner anmäler sina favoritböcker som bedöms av en jury varpå priset till segraren kommer att delas ut i samband med Bokmässan i Göteborg i höst.

Hans Menzing

Föreningen för Västgötalitteratur

Protokoll från årsmöte lördag 12 april 2014 i Husaby.

2014 blir Skara stift 1000 år. För att uppmärksamma detta jubileum förlades Föreningen för Västgötalitteraturs årsmöte till Husaby.

Mötet började med att biskop emeritus Bengt Wadensjö höll ett föredrag i Husaby kyrka med rubriken; Ekon från Husaby. Han talade om den kristna missionen från England och Irland, som påverkade kristnandet av Sverige. Husaby är en alldeles särskild plats med många historiska minnesmärken; kyrkans runda torn, biskopsborgen, de två källorna, där Olof Skötkonung döptes, liljestenarna och de s k Eskilstunakistorna vid kyrkans port. Wadensjö menade att västgötarna i stort sett var kristna och att det var politiskt korrekt av kungen att låta döpa sig. Ett annat ämne som belystes var liljestenarnas funktion, något som fortfarande inte är klart; gravlock eller altaren? Liljestenarna är vackert utsmyckade med ett livsträd, som symboliserar tron på ett liv efter detta.

§1 Mötet öppnas

Ordförande Johnny Hagberg hälsade ett 40-tal medlemmar välkomna och förklarade mötet öppnat.

§2 Val av ordförande och sekreterare för mötet

Till ordförande valdes Johnny Hagberg och till sekreterare valdes Annicka Berggren.

§3 Val av protokolljusterare

Till justerare, att jämte ordförande, justera protokollet valdes Bengt Fåglefelt, Vara och Nils Larsson, Vara.

§4 Fastställande av dagordning

Dagordningen godkändes.

§5 Årsmötets behöriga utlysande

Kallelse till årsmötet har skett via Meddelandet nr 1, som skickats ut till samtliga medlemmar den 17 februari. Årsmötet ansågs behörigt utlyst.

§6 Styrelsens verksamhetsberättelse

Verksamhetsberättelsen upplästes och lades till handlingarna efter frågor omkring föreningens resa till Tallinn.

§7 Fastställande av bokslut

Skattmästare presenterade bokslutet för år 2013. Föreningens kapital är 1,6 miljoner kronor. Medlemsantalet har gått ner något. Årets överskott är 34 523 kronor. Föreningens ekonomi är god. Bokslutet fastställs.

§8 Revisionsberättelsen

Revisionsberättelsen lästes upp och lades till handlingarna.

§9 Ansvarsfrihet

I enlighet med revisionsberättelsens förslag ges styrelsen ansvarsfrihet för det gångna räkenskapsåret 2013.

§10 Val

Till ordförande för verksamhetsåret 2014 väljs Johnny Hagberg (omval).

Antal styrelsemedlemmar utökas, enligt förslag, till 10 ledamöter. Styrelseledamöter som väljs för 2 år 2014-2015:

Ritwa Herjulfsson, Gerd Ljungqvist-Persson, Hans Menzing, Clary Winberg och Niklas Krantz, samtliga omval. Nyval av Anne Andersson, som väljs på 1 år, för att det skall bli jämnt antal ledamöter, som väljs på 2 år, respektive kvarstår 1 år.

Följande styrelseledamöter kvarstår ytterligare 1 år 2014:

Sven-Olof Ask, Annicka Berggren, Tore Hartung och Christina Ström.

Val av ordinarie revisorer 1 år:

Gunnar Hagström och Lars Berg (båda omval).

Val av revisorsuppleanter 1 år:

Erik Gustafsson och Göran Englund (båda omval)

Val av valberedning:

Omval av Göran Midman (sammankallande), Håkan Brander och Thomas Johansson.

§11 Fastställande av årsavgift:

Årsavgiften beslutas att förbli oförändrad; 100 kr för enskilda medlemmar och 125 kr för äkta makar/sambor/institutioner.

§12 Verksamhetsplan för 2014/2015:

Två bokauktioner är inplanerade under hösten; 11/10 och 15/11 samt en auktion i mars 2015. Plats: Vara församlingshem. Föreningen deltar liksom tidigare år i Bok- och biblioteksmässan i Göteborg. Föreningen kommer att ge ut fyra nummer av Meddelandet samt en årsskrift. Föreningen kommer också att jobba aktivt med hemsidan och Facebook.

§13 Årets vackraste västgötabok

Till årets vackraste västgötabok valdes boken; *Tidaholm i ord och bild 1910-1959*.

Boken är utgiven av Tidaholms hembygdsförening i samarbete med studieförbundet Vuxenskolan. Hans Menzing, som ingår i valkommittén, berättade att boken har ett särskilt intressant upplägg eftersom författarna valt att skildra Tidaholms historia och utveckling år för år. Boken innehåller många fotografier, affischer och annonser. Särskilt i de två första kapitlen tränger författarna in under ytan och skildrar en arbetarstads framväxt. Ordförande i Tidaholms hembygdsförening Per Olof Graaf, och

Diplom till årets vackraste västgötabok.

redaktionskommitténs ledamöter Arne Axelsson och Jan-Åke Johansson, mottog varsitt diplom.

§14 Övriga frågor

Redaktör Hans Menzing utsågs till Hedersledamot i Föreningen för Västgötalitteratur. Hans Menzing har under många år bevakat, läst och recenserat nyutkommen västgötalitteratur och hans kunskap inom området är unik. Han har dessutom arbetat under flera år i föreningens styrelse.

§15 Avslutning

Mötet avslutas och ordförande tackar för visat intresse.

Hans Menzing ny Hedersledamot

Under Föreningen för Västgötalitteraturs historia så har endast tre personer varit Hedersledamöter före Hans Menzing som utsågs i samband med årsmötet i Husaby den 12 april.

De tre föregående var:

- Professor Sven Blomgren 1908–2004.
- Biblioteksrådet Nils Sandberg 1911–1999.
- Redaktör Ingvar Kjörk 1923–2004.

Hans Menzing har under många år som redaktör vid Skaraborgs läns tidning anmält och recenserat Västgötalitteratur och senare även i Meddelandet. Som styrelseledamot i föreningens styrelse har han även haft ansvar för utnämningen till Årets Vackraste Västgötabok liksom Årsskriften.

Smakfull kokbok med Lidköpingsanknytning

I den uppsjö av kokböcker som produceras är det en som i år sticker ut. Det beror på att den är en memoarbok kombinerad med recept från svensk mathistoria. Boken heter Cooking och är skriven av den kände bluesångaren Claes Janson. Den har dessutom lokal anknytning till Lidköping eftersom Claes är född i Lidköping. Där var hans morfar stationschef på Lockörns vattenverk och en god Taubetolkare. Pappa Stig spelade bas och dragspel i Henry Swingers dansorkester och var dessutom med i Simhopparklubben Vågar Allt, som skrämde en storpublik med halsbrytande hopp från tornet i Framnäsbadet. Mamma Maj-Britt var vargungeledare och senare korad till Sveriges Matmamma och vid en Europatävling i matlagning kom hon tvåa. Claes fick alltså gener att ta vara på och hade inte musiken tagit överhanden kunde han blivit en bra krögare.

Familjen Jansson lämnade Lidköping i Claes barndom men återkom varje sommar för att bada vid Villabadet och umgås med släkten. Claes visade tidigt musikalisk talang och blev rock-prins i nya hemstaden Nyköping och efter flytt till Sundsvall började han underhålla i baren på Hotell Knaust.

Som tonåring inledde han därefter sitt turnéliv och det har nu pågått i mer än 50 år. Han är mest känd som bluesångare men har sjungit med storband, haft egna band, Good Morning Blues är det mest kända och hans grupp Soul Train utnämndes 1986 till Sveriges bästa jazzgrupp.

I tjugårsåldern var han reseledare i Spanien och blev då hastigt också restaurangägare och kunde då få beröm för sitt grillade kött och sina hamburgare lagade efter mamma Maj-Britts recept.

Under ett års tid var Claes också ansvarig för artistlogerna på Hamburger Börs. Där träffade han en rad av tidens stjärnor, t ex Lena Horne, Victor Borge, Cliff Richard, Jerry Lewis och Sammy Davis Jr och den kändiskatalogen har under åren mångdubblats.

Claes Janson är välkänd för sina engagemang i olika jazzfestivaler, han har i många år hållit i Skeppsholmens Jazzfestival och arrangerat Blues i Balders Hage och Huddinge jazzdagar där han tillsammans med andra duktiga musiker underhållit. Han har också sjungit i Libanon, USA, Afrika och Indien.

Claes Jansson är internationell, men av hans kokbok framgår det att det är den traditionella svenska husmanskosten som ligger honom varmt om hjärtat. Den har naturligtvis grundlagts

i hemmet där hans mamma ägnade stor omsorg åt måltiderna, hon lärde sig t o m under sin Sundsvallstid att laga norrlandspöl-sa och pappa Stig lät ingen annan steka det salta fläsket. Hans omsorg om det var närmast rituellt. Under sina långa turnéer ledsnade Claes på varm korv, mosbricka, räksallad och hamburgare och längtade då efter barndomshemmets rätter. Restaurangbesök blev en tråkig nödlösning och Claes blev en stark kritiker av de dåtida, inte alltid så gastronomiska svenska stadshotellen. Med tiden hittade han dock krogar med intressanta menyer och dit återvände han gärna. Hans intresse för gastronomi har med åren bara ökat och han är i dag en i det närmaste professionell kock. Ofta har han räddat goda vänners högtider genom att med bravur laga bröllopsmiddagar och festmåltider.

Claes Jansons bok *Cooking* blandar på ett utmärkt sätt mat med musikminnen och gör det på ett humoristiskt och underhållande sätt. Hans urval av rätter, illustrerade med utsökt vackra bilder av t ex, Biff Rydberg, Kalvlever Anglais, Dillkött på kalv och Piggvar med pepparrot får snålvattnet att rinna till hos läsaren. Förhoppningsvis kommer en yngre generation, trött på tapas, pizza och kebab att börja längta efter och laga Claes mat och en äldre generation att ledsna på färdiga, frysta rätter och göra comeback vid spisen för att låta den svenska mattraditionen återupstå.

Claes har ett allvarsord med till läsaren. Det lyder: "Innan du funderar på vad du ska äta, tänk på med vem du vill äta och dricka". Av boken att döma verkar det som om Claes Janson har följt det rådet.

Många privata bilder från familjen Jansons fotoalbum ger boken en rolig tidstypisk framtoning.

Claes Janson, **Cooking – med många Jansons frestelser.**
Janson & Jansson. Musik & Media. Hft 180 s.

Tore Hartung

Rödsotsepidemien dödade många barn

Händenestuga. De små stugorna i Händene drabbades hårdast av rödsoten.

11 augusti 1857 avled nattväktarens lilla dotter Augusta i Marumstullen i Skara. Hon hade ännu inte hunnit fylla sju år. Sedan fortsatte rödsotepidemien att skörda sina offer. Skaraborgs län drabbades särskilt svårt och flest var dödsoffren bland de riktigt unga.

Om digerdöden har det skrivits oändligt antal böcker, men mängder av farsoter hemsökte våra bygder. Inte minst rödsoten som kom igen gång på gång. Bara mellan åren 1770 och 1775 dog 35 000 personer i Sverige i sjukan. Sista stora omgången

kom 1857 och då dog 3 030 enbart i Skaraborg.

Torr sommar

Idag vet få vad rödsot är, men det är dysenteri, en tarmsjukdom som orsakar blodiga diarréer, svåra buksmärter och feber. Den sprids främst på grund av dålig hygien. 1857 var det en torr och varm sommar då brunnarna sinade. Vattnet räckte knappt att dricka, än mindre till att tvätta sig ordentligt efter besök på dasset. Flugorna bidrog förstås också till att sprida smittan.

I Eggby, Istrum och Öglundas hembygdstidning Körsbärsblomman redovisar Camilla Ek hur socknarna i Skara kommun drabbades utifrån Helena Castenbrandts avhandling *Rödsot i Sverige 1750–1900*. Och det var svårt. Från Augustas död i augusti till och med december dog 374 personer bara i dessa socknar. Värst drabbades Händene där 39 personer, det vill säga drygt sex procent av befolkningen, avled enbart i rödsot.

För Händene saknas särskilda uppgifter om barnen, men i riket dog drygt hälften av barnen under tio år. Barnadödligheten var alltid stor på den här tiden, men detta år ökade den kraftigt. Värst drabbat i Skaratrakten var Synnerby där 22 barn under tio år dog medan bara 17 personer i åldern över tio avled.

Drabbades svårt

Åtskilliga familjer drabbades mycket svårt. I Skaraborgs regementets soldatbostad 344 i Istrum dog fyraårige Gustaf i rödsot 6/10. En månad senare avled även hans far och lämnade sin gravida hustru Cajsa ensam med tre barn under tio. Hon skulle egentligen ha lämnat soldatbostaden, men hon fick bo kvar och trängas med efterträdaren och hans familj. Det blev många att samsas i det lilla torpet.

Liknande historier finns det många av. Johanna Carlsdotter i Botorp, Istrum, miste på kort tid två söner i rödsot och förlorade dessutom sommaren efter en sju månader gammal dotter, Matilda, i smittkoppor. Men som så ofta föddes en ny liten flicka och hon fick arva namnet Matilda efter sin döda syster.

Inte sällan var det mannen i familjen som lämnades ensam med små barn, men han verkar ofta ha lyckats finna någon piga i trakten som är villig att gifta sig och ta hand om karln och barnen. I artikeln i Körsbärsblomman får man möta en rad familjetragedier i sjukdomens spår i bygden. Plus att man förstås får veta en massa annat om bygden också.

Hans Menzing

Antikvariat Asken

25.000 böcker i butik
10.000 böcker på www.bokborsen.se

Stockholmsvägen 30, Mariestad
0501-14373, 0739-446013
Öppet fre 13-18, lör 10-13

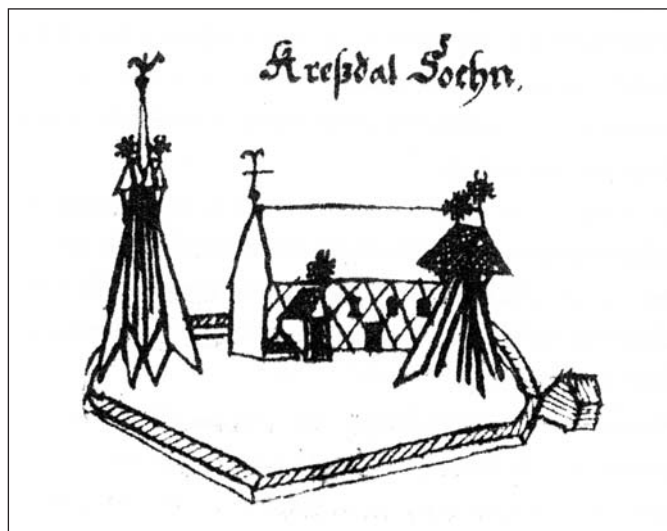
Västgötalitteratur på Facebook

Hittills har 130 personer anslutit sig som "vän" till Västgötalitteraturs Facebooksida.

Du som är med i Facebook – skriv Västgötalitteratur i rutan, så kommer vår facebook sida fram.

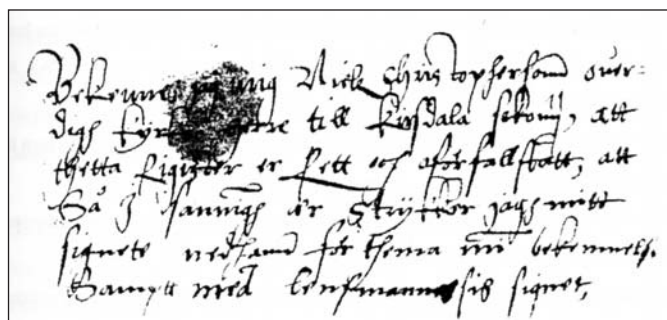
Där kan Du följa aktuella händelser i föreningen och även göra egna inlägg om västgötalitteratur. Du kanske vill lyfta fram en ny bok, eller eftersöka en gammal dito.

En unik prästsläkt från Småland

Kristdala gamla kyrka som revs 1790.

1961 avled emerituskyrkoherden Erik Meurling. Med honom gick en epok i graven. Han var nämligen den tionde kyrkoherde inom samma familj som varit präster i Kristdala församling och han var den sjunde i rakt nedstigande led från far till son. Erik Meurling var onekligen en märklig person, märklig var den prästsläkt han tillhörde, märklig den församling och socken som han hade levt sitt liv i.

Nicolaus Christophori Duraeus underskrift på brev från 1582.

Inte kunde den nyblivne kyrkoherden över Kristdala, Nicolaus Christophori Duraeus ana, då han den 1 maj 1582 tillträdde sin församling, att han skulle bli anfader till en prästsläkt som oavbrutet skulle vara kyrkoherdar i Kristdala till 1953. Själv var han av prästsläkt och son till officeren Kristoffer Bertilsson, farfar var prosten i Torpa, Bartoldus Bertilsson som var född i slutet av 1400-talet. Nicolaus var gift med Ingrid från Malghult av släkten Kuse. Nicolaus Christophori dog den 24 maj 1629 ”på pingstdagens morgon, då solen uppgick”.

Makarna hade hade tre barn, som alla blev kyrkoherdar. Yngste sonen Bartoldus Nicolai Duraeus var född 1598 och efterträdde fadern 1629 men dog redan 1633 genom drunkning.

Hans änka Elisabet Persdotter gifte om sig med Claudius Svenonis från Västervik. Denne erhöll Kristdala pastorat då han lovat konservera änkan och hennes tre barn. Den yngste av dessa, Johannes Bartoldi Duraeus, blev sin styvfader och faders efterträdare. I 24 år var han kyrkoherde i Kristdala och akterna vittnar om att han stod sin församling mycket nära. Trots att han hade en son som blev präst, blev det dottern Maria som kom att föra Kristdalaträdionerna vidare.

Maria Duraeus gifte sig 1687 med Olof Meurling från Döderhultsvik som var född 1658 och prästvigd 1688. Han var

gift före sin prästvigning vilket varovanligt. Olof var adjunkt i Kristdala under 20 år, innan han 1708 efterträdde sin svärfader. Fullmakten för tjänsten var egenhändigt undertecknad av Karl XII den 4 juni 1708 i Radoscowitz i Polen. Olofs svärfader var sjuklig och tidvis sinnessjuk, och det är troligt att Olof redan före sitt tillträde skötte pastoralvården i församlingen.

Olof Meurlings tid i Kristdala som präst blev lång. 20 år som adjunkt och 30 år som kyrkoherde. Han avled 80-årig den 8 februari 1738. Också Olof hade omdömet om sig att ha varit en bonde bland bönder. 51 år hade han varit präst i Kristdala. Makarna Meurling fick 10 barn och tre av dem blev präster.

Sonen Pehr blev enhälligt kallad till efterträdare 1738. Han var född 1707 och prästvigdes 1735. Samma år blev han sin faders adjunkt. Vid riksdagarna 1765 och 1771 var Pehr riksdagsman och skaffade sig till dessa möten en svart käpp med silverbeslag. Detsamma gjorde också hans sonsonson Charedotes Meurling, då han blev riksdagsman 1909.

Pehr Meurling kom även att få vara med om att bygga Kristdala kyrka och 1790 förrättade den då 83-årige prosten sin sista gudstjänst i den uråldriga kyrkan. På egen begäran ”förtidspensionerades” Pehr Meurling 1789 och året därefter utnämndes hans son till efterträdare. Denne kom att kallas Pehr den yngre.

Den 23 februari 1794 avled Pehr den äldre i en ålder av 87 år. Han hade då varit präst i Kristdala i hela 58 år och var vid sin död *senior cleri*. 1786 hade han firat guldbröllop och vid hans död levde alla hans fem barn, 16 barnbarn och fyra barnbarnsbarn. Vördsnaden för Pehr den äldre var stor och det var därför naturligt att han son erhöill nästan samtliga röster vid kyrkoherdevalet.

Pehr den yngre var född 1746 och prästvigdes 1775. Från 1779 var han regementspastor vid Västgöta kavalleri. 1794 flyttade han in i prästgården efter sin far. Han blev en mycket duglig bonde och prästgårdens marker uppdikades och blev odlingsbara. Här var före sin tid och det var inte lätt att ändra på allmogens uppfattningar om jordbruk vilket han fick erfara.

Pehr var inte bara en praktisk man utan även lärd och filosofie doktor. Redan efter ett år som kyrkoherde blev han änkeman. Hans fader hade anlagt den nya kyrkogården, men ingen hade velat bli begravd där. Pehr Meurling begravde nu sin fru på den nya kyrkogården och hon ligger i den grav som har blivit släktgrav för den meurlingska familjen.

Pehr Meurling var kyrkoherde i Kristdala under 36 år och han avled 1826. Om Pehr den yngre hade erhöill nästan samtliga röster vid kyrkoherdevalet var förhållandet annorlunda vid valet av hans efterträdare. Sonen Carl vann mycket knappt. Man kan fråga sig varför? Förmodligen berodde det på Pehrs intresse för alternativt jordbruk. Han var en föregångsman på både dikning och växelbruk, och självfaller försökte han påverka andra bönder i socknen. Vid sin död hade Carl Meurling återvunnit församlingens förtroende och hans son fick samtliga röster i det valet!

Carl Meurling var Pehrs yngste son och vid faderns död stiftsbibliotekarie i Linköping, filosofie doktor och stor kännare av de antika fäderna. Han hade även varit *domesticus* hos biskop von Rosenstein och undervisat vid gymnasiet i Linköping. 1828 vänder Carl Meurling tillbaka till platsen för sin födelse – Kristdala. Att detta var en kär plats för honom visar sig av de ord han sagt vid sin installationspredikan: ”Hur långt fågeln flyger ut i världen, så längtar han dock tillbaka till sitt näste och söker sig dit.”

Carl Meurling

Carl Meurlings tid i Kristdala blev lång, hela 45 år! Carl räknades som patriarkalisk i sitt arbete och hade stor omsorg om de fattiga i församlingen. Vid denna tid hade Kristdala ingen fattigvård – prosten själv var detta!. Till honom kom man, och ingen vände tillbaka utan att ha fått det som han eller hon behövde. Han var fridsam och glad, hade stor humor och var dessutom en god predikant. Allt detta gjorde att han kom att vinna sina sockenbors vördnad och kärlek.

Carl Meurling var gift med Elisabet Petersdotter och fick med henne tre söner och sex döttrar. Den förste sonen dog redan som 5-årig, Den andre, Erik Estotelos (*Nu får det vara nog*) avled i Uppsala på julaften 1866. Sonen Charodotes föddes 1847. Carl var då 60 år och hade väl inte hoppats på att bli far igen eller att få en son som kunde efterträda honom. Därför var det naturligt att sonen fick namnet som betyder *Glädjebbringaren*.

Kristdala prästgård ändrades inte under Carls tid. Den såg vid hans död ut på samma sätt som den gjort i hans barndom. Här fanns inga kakelugnar utan endast stora öppna spisar. Inga tapeter pryddes väggarna utan enkla väggbonader av tyg. Prästgården fick rivas 1877.

Prosten Carl Meurling avled i en ålder av 86 år den 12 juli 1873 "när den gryende morgonrodnaden kastade sitt första ljus in i prästgården". Han hade då legat sjuk sedan midsommartid. Vid hans död hade alla hans barn samlats. Det var första gången på 17 år.

Hans efterträdare på kyrkoherdetjänsten blev hans yngste son Charodotes som vid faderns död endast var 26 år och hade inte rätt att söka tjänsten. För att avlägga pastorexamen var man tvungen att ha fyllt 28 år. Från Kristdala reste nu en deputation till Konungen för att begära att Charodotes skulle få åldersdispens och kunna söka tjänsten. Ansökan beviljades och så blev han den nionde kyrkoherden av samma familj i Kristdala.

Charodotes kyrkoherdetid varade i hela 50 år. Ingen av företrädarna hade blivit så älskad, avhållen, respekterad och i viss mån fruktad som Charodotes. Han styrde Kristdala med fast och sträng hand och tålde ingen annan mening än sin egen. Han var därtill ytterst konservativ och röstade 1918 mot en utvidgning av rösträtten.

Smålandsförfattaren Ivar Ljungqvist skriver: "Ingen i socknen eller ens någon smålänning drömde om att sätta sig upp mot Charodotes". Han kallades "Charodotes den femte Meurling

med påvedömet Kristdala".

I minnesteckningen efter Charodotes skrevs: "Hans enda frestelse var härsklustnad. I Kristdala hade han svårt att tåla någon annans vilja än sin egen. Men hans härsklustnad var av det enastående slaget, att han aldrig tänkte på sitt eget bästa." Var han politiskt konservativ var han samtidigt religiöst liberal och stod den lågkyrkliga väckelsen mycket nära. När han var präst i Linköping tog många livsavgörande intryck av hans predikningar. På samma sätt blev det i Kristdala. Ganska snart blev uppstod en kyrklig väckelse i bygden. En missionsförening bildades som under sin glanstid hade 300 medlemmar. Självfallet stod Charodotes Meurling i spetsen. Han uppmanade till lekmanpredikan men som självfallet var under hans överinseende. På så sätt behölls väckelsen inom församlingen. Han var också en stor nykterhetsvän.

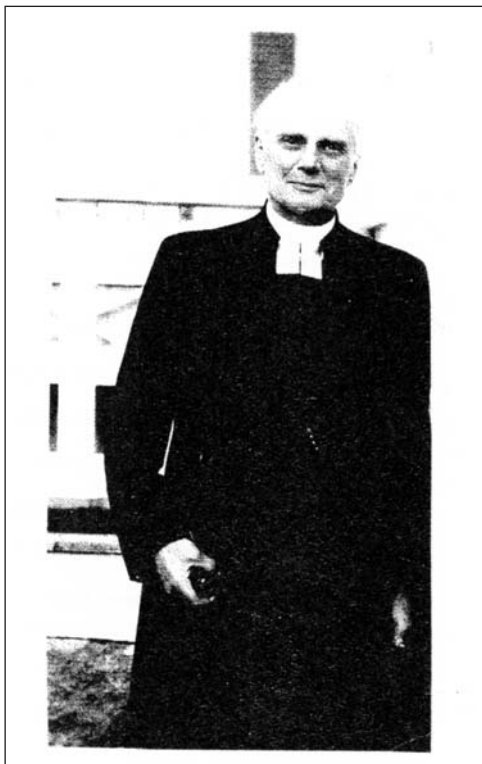
Charodotes

Torsdagen den 14 juni 1923 höll Charodotes sin sista predikan i Krokshults skola. Vid mötet ådrog han sig lunginflammation och redan kommande söndag avled han i en ålder av 75 år. Den 26 juni följdes han till graven av över 2000 personer.

När den första ansökningstiden till kyrkoherdetjänsten i Kristdala hade gått ut fanns ingen sökande. Alla visste varför. I tur för tjänsten stod Charodotes' äldste son Erik som var kyrkoherde i Hällestad. Där hade han varit i blott tre år och kunde därför inte söka. Vid andra ansökningstiden kallade församlingen honom som fjärde provpredikant och han valdes med 1040 röster av 1600 möjliga och blev han så den tionde kyrkoherden av den duræus-meurlinska prästsläkten i Kristdala. Han tillträdde 1 maj 1926.

Erik Meurling var tillbaka på den plats där hans liv börjat år 1879. Han var alltså den tionde kyrkoherden och den femtonde kände huvudmannen för sin släkt efter den tidigast kände Pedher Loppason, som levde i början av 1400-talet. Den första kyrkobyggnaden i Kristdala hade varit ett gårdskapell på hans ättfaders gård. Här var han mer eller mindre släkt med alla.

Erik Meurling hade brutit upp från det välbärgade Hällestad

Erik Meurling

för att bege sig ner till en otillgänglig skogssocken, som först i slutet av 1700-talet hade fått väg. Men han gjorde det gärna. Detta var målet för hans liv och gärning. Han som skulle föra arvet vidare och var en präst som kände sin historia och sina församlingsbor och kunde redogöra för deras släktled långt tillbaka i tiden. Han var också den av alla som lade störst vikt vid traditionerna. Arvet från fäderna var viktigt för honom. Som forskare visste han allt om sitt arv, sin släkt och sin bygd. Därför var slaget hårt som drabbade honom när arvtagaren i denna prästsuccession avled. Sonen Olov Meurling (som bar samma förnamn som den förste Meurling!) studerade teologi i Uppsala och hade inte långt kvar till examen då han begav sig ut som frivillig i spanska inbördeskriget.. Efter fem dagar stupade han och begravdes på kyrkogården i Fuencarbal. På gravstenen återfanns texten: "Ein Schwede".

Erik Meurlings exlibris med motiv av Kristdala kyrka.

Olov Meurling hade 1936 rest till Sovjet med visionen om socialismen. Besviknen på "lyckolandet" hade han i september

samma år rest till Spanien och anslutit sig till den internationella brigaden. Han som skulle föra den meurlingska prästraditionen vidare stupade i en meningslös kamp för en redan förlorad sak. Kulan som dödade honom satte punkt för en månghundraårig prästsläkts historia.

Erik Meurling var kyrkoherde i Kristdala till sin pension år 1953. Före honom hade bara en präst slutat i förtid och han var den förste sedan 1633 som inte slutat sitt liv i prästgården.

Erik Meurling prästvigdes 1904 och hade i Uppsala läst klassiska språk och juridik förutom teologi. Han var en av de sista i vårt land, som avlade den ytterst krävande jur.fil.-examen. Hans akademiska examina kröntes med en licentiatavhandling i teologi.

Erik Meurling var ytterst konservativ. För honom var "ätten, jorden och kyrkan" en garant för det bestående och harmoniska. Och dessa tre band förenades till ett i hans Kristdala.

Kristdala kyrka

Erik Meurling avled den 5 juli 1961 och följdes till graven av en hel bygd. Det var inte bara en emerituskyrkoherde som var begravdes. Borta var även den tradition som den gamla prästsläkten stod garant för. Kistans enda dekoration var ett kors av ekkvistar från eken utanför prästgården, en ek som en Meurling en gång hade planterat. Sedan följde procession genom Kristdala, ledd av husarer med Föreningen Smålands Husarers fana. Så vigdes han till den jord, som han älskade mest av allt.

Johnny Hagberg

Mimers brunn
Arkeologi Etnologi & Historia i Västra Götaland
Årgång 2 2008 Nummer 1

Vilken succé för vår egen historiska tidning!

Skaffa en egen prenumeration på **Mimers brunn - arkeologi etnologi & historia i Västra Götaland**

Helårsprenumeration 250:- (6 nr)
Sätt in pengarna på bankgiro 5117-2286
texta namn och adress. För info:
vatteljuset@telia.com eller tel. 0512/205 19

Dramatik och romantik när Göta kanal byggdes

Historisk roman utspelas i Mariestad, Lyrestad och Hajstorp

”En tidig sommarmorgon gled en liten vänersnipa in i Mariestads hamn.” Den meningen inleder en idag bortglömd och okänd roman som gavs ut 1940. Författare är Sten Söderberg och boken heter *Blåa band* och skildrar bygget av Göta kanals västgötadel och personer med anknytning dit. Naturligtvis är både händelser och människor produkter av författarens fantasi, men mycket i boken bygger på fakta och flera av romanens personer har existerat i verkligheten. Romanen är fortfarande läsvärd tack vare sin skildring av hur Göta kanal kom till och på grund av att flera av bokens personer är historiska och ges realistiska drag. Handlingen i boken verkar för en modern läsare däremot väl teatralisk, lätt att förutse och slutet är sött som sockervadd.

Vänernippan som gled in i Mariestads hamn år 1800 ros av greve Baltzar von Platens drängar och deras kraftiga årtag har fört dem till residensstaden från grevens gods Frugården på Vänersnäs. Von Platen har lyckligt avslutat bygget av Trollhätttekanal och planerar nu att dra kanalen vidare genom Västergötland och Östergötland. För den skull har han kommenderat sina drängar att sjövägen infinna sig i Mariestad för att de ska ro honom uppför Tidan och sedan fortsätta via små bäckar och åar upp till Karlsborg.

Tidens kanalplaner handlade mycket om våtgrävningsmetoden, d v s man skulle utnyttja befintliga älvar, åar och mindre vattendrag för att dra kanalen genom dem. Under påverkan av engelska ingenjörer kom emellertid torrgrävningsmetoden att segra; kanalen skulle grävas och följa landskapets höjdkurvor i stället för att utnyttja de naturliga åarna och slussar skulle konstrueras för att lyfta och sänka båtarna. Von Platens färd uppför den bitvis strida och forsande Tidan verkar ha övertygat honom om att åar var olämpliga för kanalbyggande och det är delvis därför som torrgrävningsmetoden blir använd vid det gigantiska bygget av Göta kanal.

Bokens huvudperson är den unge kanalingenjören Nils Schenkel som 1810 vid sin arbetsplats i Hajstorp basar över indelta soldater, ryska krigsfångar och anställd allmog och som naturligtvis råkar ut för motgångar och besvikelser. Hans hjärtans kär är den vackra Viveka Bruse, hemmahörande på godset Ymsjöholm (i boken kallat Imseholm) vid Ymsens strand. Nils är en sammansatt natur, han saknar inte hjälte drag men visar också prov på sin vankelmodiga natur och författaren låter honom genomgå en utveckling; från att ha varit en yngling med dåligt självförtroende blir han så småningom vuxen och lär sig att ta ansvar på olika sätt.

Viveka Bruse är däremot okomplicerad, vacker och ljuv och trots en del fnurror på tråden väntar hon länge och troget på sin Nils. I romanen ges också ett naturalistiskt porträtt av Baltzar von Platen, en verklighetstrogen bild av Sveriges förste ångbåtsbyggare, Samuel Owen och också av kanalkonstruktören Thomas Telford. Hastigt skymtar också den unge John Ericson förbi, han som sedan skulle skapa propellern.

Skurkarna i boken är målade i svartaste svart, pigan Brita är ett undantag hon får turligt nog en släng av samvetsnöd och räddar Nils ur en otrevlig situation.

Handlingen i boken utspelas huvudsakligen i Lyrestad och Hajstorp och författaren visar där god inblick i hur kanalbygget gick till, klämodet är troget återgivet och tidsenlig rekvisita har

plockats fram till romanens kulisser. Spänningen drivs ibland riktigt skickligt i höjden, ryska krigsfångar skjuts ihjäl av en elak kanalingenjör, lömska anslag iscensätts mot Nils heder, hela Sjötorp drabbas av översvämning vid en hård storm, en ångmaskin i Lyrestad hotar att explodera och Nils sprängs nästan i luften vid ett attentat i Forsvik.

En spännande episod utspelas i Stockholm, där Nils hjälper Samuel Owen att visa upp ångbåten Sjöhäxan för skeptiska men förväntansfulla sjöofficerare. Till slut lyckas Nils få upp ångtrycket tillräckligt, katastrof undviks och provturen blir lyckad. Under en kort period vistas Nils i London, träffar där kanalbyggaren Thomas Telford och är ett tag betänkt på att ta anställning vid ett kanalbygge i Skottland. Göta kanal hemma i fosterlandet kallar dock och han återvänder till Västergötland. Naturligtvis har den väna Viveka dykt upp i London och hjälpt honom att fatta sitt patriotiska beslut.

Bokens stora final kommer när Göta kanals Västgötadel invigs 1822. Kung Karl XIV Johan anländer i kortege till Sjötorp, går där ombord på en kanonbåt och slussas sedan till Hajstorp, betittad av stora folkmassor och uppvaktad av många regionala pampar. Redan i Sjötorp hade kungen hyllats med paradexercis, saluter, tal och uppvaktningar, men det är i Hajstorp, som invigningen av första sträckan av Göta kanal sker. Där får Baltzar von Platen Serafimerorden och förtjänstfulla kanalingenjörer tilldelas också ordnar och en högtidlig middag aväts med tal, musik och otaliga skålar. Romanen skildrar korrekt det historiska förloppet.

Men författaren tillåter sig friheten att i invigningsvimlet runt kungen också låta sin hjälte Nils Schenkel dyka upp där och han får nådigt en konunglig klapp på axeln och blir även han ihågkommen med en fin orden. För att romanen skall få ett lyckligt slut uppenbarar sig naturligtvis också Viveka under festligheterna. Hälften av Göta kanal är nu färdigbyggd, men Östgötadelen återstår ännu och Nils säger att den delen av kanalen också måste grävas och frågar därför Viveka: – Har du något emot att flytta till Östergötland? Det har hon tydligen inte för boken slutar med att hon trycker hans hand till svar och att det unga paret lyckliga vandrar arm i arm utmed kanalbanken mot en gemensam framtid.

Om Göta kanal har åtskilligt skrivits, historik och reseskildringar finns i metervara och udda uppgifter citeras gärna, bl.a den att Göta kanal ligger på en enda tomt, Sveriges längsta, Kanaljorden 1:1 och många kommer ihåg att kanalen år 2000 utnämndes till Årtusendets svenska byggnadsverk. I skönlitteraturen är det dock svårt att hitta skildringar från kanalen. Sten Söderbergs bok *Blåa band* är alltså ganska unik; den är inte ens omnämnd i Dan Kornes *Västgötabibliografi*. Romanen är naturligtvis omöjlig att hitta i bokhandeln, men i antikvariat och på bibliotek kan det möjligen lyckas. Den förnämliga Västgötasamlingen på Mariestads bibliotek är till exempel lycklig ägare till dubbla exemplar.

Tore Hartung

Antikvariatet i SKÖVDE

Döbelns Gata 1

Säljer beg.

BÖCKER och SERIETIDNINGAR

Öppet ons-, tors- och fredagar 13.00 – 17.00

Skarabiskopen fick Västgötalejon

Tacktal. Biskop Åke Bonnier höll ett engagerat, och roligt, tal med tack för utmärkelsen från Västergötlands Hembygdsförbund här representerat av Hans Menzing, Skara, Lena Gustafsson, Södra Härene, och ordföranden Jan-Olof Berglund, Våring. Foto: Catharina Sundqvist.

Med en nål i form av ett västgötalejon och ett diplom hyllades stockholmaren som efter ett drygt halvsekel kom till Skara som biskop och blev en förkämpe för landsbygdens rätt till samma omtanke och service som storstäderna liksom för alla människors lika värde. I en paus i allt planeringsarbete på Stiftskansliet i Skara fick biskop Åke Bonnier ta emot utmärkelsen.

Det relativt nyinstiftade Västgötalejonet är Västergötlands Hembygdsförbunds finaste utmärkelse och utdelades nu för första gången. Förbundsordföranden Jan-Olof Berglund, Våring, läste bland annat upp motiveringen medan nålen överräcktes förbundskassören Lena Gustafsson, Södra Härene, och diplommet av Hans Menzing, Skara. Biskop Bonnier höll ett tacktal där han lovade att fortsätta i samma anda.

Motiveringen till utmärkelsen utgår från ett citat från biskop Bonnier:

När staten minskar sin service utanför storstäderna får det både praktiska och etiska konsekvenser. Det underförstådda budskapet till människorna runt om i Sverige är att de inte är värda att satsa på.

Så bland annat skrev nyblivne Skarabiskopen Åke Bonnier när han efter 54 år som stockholmare kom till Skara. Direkt mötte han exempel på neddragningarna på landsbygden och konsekvenserna av de senaste decenniernas centraliseringar. Han blev omgäende en landsbygdens och landsbygdsfolkets röst.

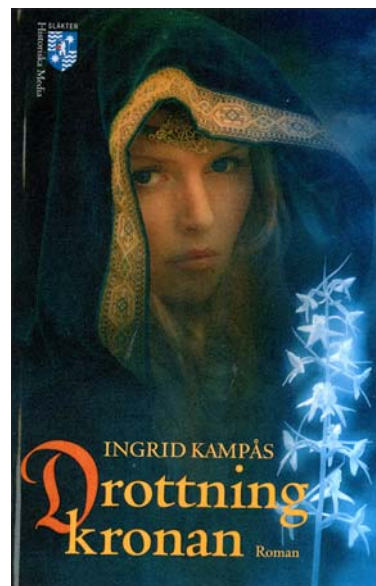
Som gammal stockholmare pekade Åke Bonnier på att det inte går att tänka sig Sverige utan Stockholm, men det tycks gå att tänka sig ett Sverige utan landsbygd där människor kan bo och utvecklas. Denna kunskapslucka riskerar öka när allt fler växer upp i storstaden.

Det handlar människosyn, slog Åke Bonnier fast redan när han tillträdde i Skara 2012 och den linjen har han med stort engagemang följt under de år som gått. Han talar och skriver gärna om att glädjas över den goda mångfalden, om ett land där vi inkluderar snarare än exkluderar. Inte minst vill han ett valår som även är ett jubileumsår när Skara stift fyller 1000 år sätta strålkastarna på det okränkbara människovärdet.

Biskopens starka engagemang för landsbygden och för den goda mångfalden gjorde det närmast självklart att första exemplaret av Västergötlands Hembygdsförbunds finaste utmärkelse, det gyllene Västgötalejonet, tilldelas Åke Bonnier, Skara.

Hans Menzing

Ny roman från Medeltidens Västergötland

Den historiska romanserien Släkten har nu kommit ut med en femte del. Det är en skildring från 1100- talets Västergötland skriven av Ingrid Kampås och huvudpersonen är dotterdotter till Den heliga Elin av Skövde och Götene. Hon heter Ester och växer upp på en herremansgård i trakten av Skövde. Där trivs hon och har så smått börjat planera att gifta sig med en ung man i hemtrakten. Men när deras ungdomliga kärlek just börjar mogna bestämmer hennes styvfar självsvåldigt att hon ska bli novis i Gudhems kloster. Motvilligt finner hon sig i beslutet men efter en tid i klostret, innan hon invigs till nunna, rövar en sadistisk präst bort henne, våldtar henne och tvingar henne att följa med till Finland. Där utnyttjas hon av prästen, som sätter skräck i befolkningen och rövar och plundrar under sken av att han är på korståg. Men till slut har han gått för långt, han får sina gärningars lön och dödas. Ester befrias och möter då den svenska kungen Knut Eriksson som gör henne till sin drottning och för hem henne till Sverige

Knut Eriksson regerade i Sverige mellan 1167 och 1196 och är en historisk kung, men om han hustru vet man inget, Ester är alltså en påhittad person. Kungaparet bosätter sig på Eriksberg, den dåvarande kungsgården i trakten av Herrljunga och där förflyter deras liv i många år. Knut är mycket på resor, han dömer på ting och han bevakar sin ställning gentemot olika tronpretendenter. Ester får därför sköta gården med alla trälarna, djur och jordbrukssysslor. Det gör hon förtjänstfullt, hon lär sina trälarna att sko spadar med järn, dika ut gården och att bygga kvarnar i ån. Ändå har hon tid att föda flera barn och ge sin man goda råd. Både kungen och drottningen verkar historiskt trovärdiga, även om Ester ibland verkar väl duktig och lånar drag av moderna kvinnosakskvinnor. Kungen är en barnkär slarver och god äkta man trots att han får ett antal frillobarn. Men det var säkert tidens sed.

Persongalleriet i boken är skickligt komponerat, alla verkar trovärdiga med sina förtjänster och brister. Särskilt gläder sig läsaren åt porträttet av Birger Jarl, kungens rådgivare och gode vän och skildringen av en lätt avsigkommen och förlupen munk, som bär tydliga drag av Frödings En fattig munk från Skara. Han svarar för mycken humor i boken medan andra personer tilldelas roller där de visar upp kärlek, svek, liderlighet, list, gudstro eller skurkaktighet. Detta gör boken dramatisk, spännande och underhållande

De historiska miljöerna i boken är skickligt återgivna, författarinnan är en beläst historiker och hon skriver på ett språk som är något ålderdomligt men ändå lätt att förstå.

I boken finns föredömligt nog både kartor och kungliga släkttavlor.

Böcker. Kampås, Ingrid. Drottningkronan. Historisk roman. Historiska media. 344 s.

Tore Hartung

Västgötsk sagohjälte som gav folket fred

Skalundahögen. Är detta en stor fridsfurstes grav?

Bortsett från fågelsången rådde fridfull ro kring Skalundahögen. Alldeles som sig bör när det gäller en gravhöj över en berömd krigshjälte som själv mest gladdes åt att han gav sitt folk fred och arbetsro under långa tider. Beowulf räknas som engelsk nationalhjälte, men han hörde hemma i Västergötland.

Den kanske mest berömda sagan från folkvandringstid skrevs ned i England av den tidens anglosaxiska härskarklass. Den kom från trakten av Jylland så mycket av den hjältemodiga dramatiken utspelas i Danmark. Där härjar monstret Grendel och hans lika skräckinjagande mor. De är så fasansfulla att bara Beowulf kan besegra dem.

Efter det vänder Beowulf hem och blir en mycket omtyckt och framgångsrik kung över geaterna, götarna alltså. Sagan anses utspela sig på 500-talet men skrevs ned bortåt 500 år senare, och handlar mycket om fiendskapen mellan geater och sweoner. Detta har förstås gjort svenska historiker lyckliga: Det här är en sann skildring av striderna mellan götar och svear i blivande Sverige på 500-talet.

Segermonument

Inte minst i lärdomens Uppsala sågs Skalundahögen som ett monument över svearnas slutliga seger. För så länge Beowulf levde så vågade svearna inte angripa. Hans rykte var stort och dessutom hade han en stor skara krigare, som slog vakt om freden. Men så dör Beowulf hjälte döden då han besegrar en drake som hotar hans folk. När han väl begravs är det fritt fram för svearna. Ansåg svearna i alla fall medan vi västgötar förstås såg Beowulf som en i raden av götiska hjältar som gjorde Götaland stort och mäktigt. Allt var som vanligt alltså.

Bortsett från Beowulf. Medan andra härskare främst skryter med sina krigiska framgångar så berömmar sig Beowulf för att ha bringat fred till sitt folk. Själv dödade han sådana som måste dödas, som två monster i ett kärr och en drake, men som kung lyckas

han få stopp på de eviga striderna mellan geater och sweoner. Han var en kung man kunnat lita på, försäkrar han, och säkert var han generös mot folk omkring sig.

Samlade guld

För naturligtvis samlar han på sig enorma mängder av guld, bland annat från draken som blir hans död. Mycket gav han bort, men kanske finns där en större förmögenhet begravd med honom i Skalundahögen.

Men framför allt borde Skalundahögen bli en vallfartsort för alla som anser freden viktigast av allt. För där vilar en av de få kungar som hela sitt liv ansträngt sig för att få slut på de eviga krigen och låta folket få leva i en fredlig värld.

Om vi nu kan lita på sagan. Och om det verkligen är så att sagohjälten vilar här. I vilket fall verkar detta vara en historisk plats som finns all anledning att minnas. Dessutom är väl frågan om inte Beowulf-sagan är rena Västgötalitteraturen.

Hans Menzing

Sedan ett par år tillbaka driver jag – på det nu så populära sättet – en blogg med adressen

<http://boksamlarenigoteborg.blogspot.com>

Däri blandas inlägg om samlande av Göteborgslitteratur med skrivelser, som har sin utgångspunkt i olika aspekter på göteborgsk lokalhistoria. Mestadels är fokus på det skrivna om Göteborg och om de personer som skrev. Inget ämne är för litet eller till synes ointressant för att undgå mitt nagelfarande. Jag skriver för mitt eget höga nöjes skull men sidan har efter hand fått glädjande många läsare.

Jan Westin

Dokumentärfilm

Under våren har det kommit två dokumentärfilmer med västgöstk anknytning. Den första "Falks grav" handlar om Jonas Falk som föddes 1828 och växte upp under mycket fattiga förhållanden. Modern blir änka och gifter då om sig med den betydligt yngre Anders Frid. Falk hamnar tidigt in på brottets bana och när han blir äldre blir styvpappan Frid hans kompanjon. 1854 rånar de postdiligensen i närheten av Sandhem. I tumultet dödas en av postmännen. Vid tinget dömdes Frid till livslångt straffarbete medan Falk dömdes till döden som verkställdes 1855. Än idag finns hans grav på Hökensås och den har blivit ett populärt utflyktsmål eftersom det ständigt ligger färskas blommor på graven. Filmen är producerad av Johan Fågelseström och John Thornblad. Två duktiga killar som läst filmproducentutbildning i Trollhättan. Filmen är en dramadokumentär. Skådespelarna består av både proffs och amatörer och alla gör en fantastisk insats. I expertinslagen syns bland andra Herman Lindqvist och Inger Widjha. Filmen är ett samarbete med Studieförbundet.

Den andra filmen handlar om Bjertorps slott som i år fyller 100 år. Här får man följa slottets historia från släkten Littorin som byggde det till att det blir hushållsskola och senare hotell. Den sista slottsfrun som bodde på slottet, skådespelskan Ulla Wiklander, är idag 99 år och medverkar i dokumentären. Med värme och med glimten i ögat berättar hon levande hur tillvaron kunde vara på ett slott i 1940-talets Sverige. Historien om Bjertorp skildras ur allas perspektiv även statare, elever och hotelldirektörer. I filmen får även arbetarsonen Rune återse sin barndomsvän Annika Littorin efter 60 år. Det blir ett kärt återseende. Filmen är gjord av dokumentärfilmaren Stefan Quint på beställning av nuvarande ägare Svante Andersson och Anna Ellhage.

Liv och verksamhet avspeglade i Torsten Söder- bergs exlibris

Skall man först titta på bokens titelsida eller på pärmens insida? Är man intresserad av exlibris, väljer man ofta pärmens insida först. Även böcker, som man redan känner till, kan på detta sätt bli mycket intressanta.

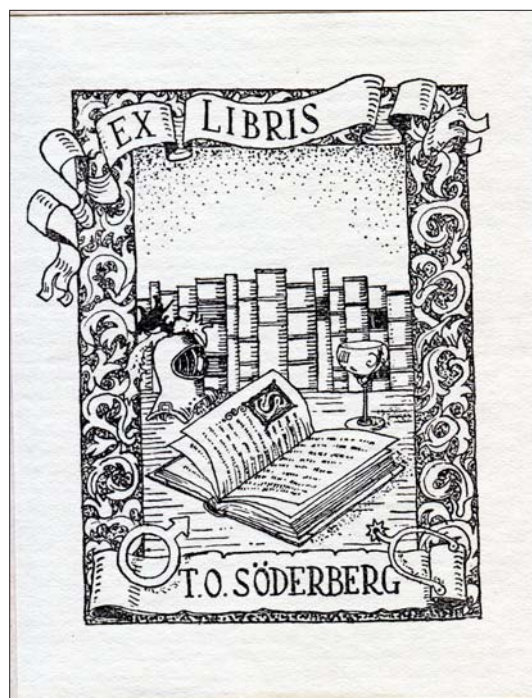
Tomas Söderberg gav mig för vidare befordran till en annan låntagare en bok, som jag redan kände till, men se, i boken fanns faderns exlibris. Därför var den intressant även för mig.

Söderberg & Haak

Torsten Olof Söderberg (1894–1960) var svensk affärsman och titulerades generalkonsul. Han fick anställning inom familjeföretaget AB Söderberg & Haak, en grosshandelsfirma för järn och stål och produkter av dessa material. Söderberg fick i uppdrag att sköta firmans affärer i Västsverige och bosatte sig på Sporred Tvärgården i Källered, strax söder om Göteborg. Han var generalkonsul för Rumänien och reservofficer vid Svea Livgarde. Han och makan Wanja bildade år 1960 Torsten Söderbergs Stiftelse, en av landets största stiftelser, som stöder vetenskaplig forskning. Nu har jag tagit med alla uppgifter som behövs för att förklara detta exlibris.

Ett omfattande bibliotek

På detta exlibris ses en rad böcker, ett vinglas, en riddarhjälm, ett järnmärke och en sporre. Böckerna hör ju till i exlibris-sammanhang. Söderberg ägde en stor boksamling, som bestod huvudsakligen av ekonomisk, genealogica och historisk litteratur. Den var så omfattande, att han såg sig om efter en fackman att ordna den. En i svensk lärdomshistoria känd forskare, nämligen Tryggve Lundén, känd på grund av sina forskningar om svenska helgon, ordnade boksamlingen mot ersättning. Söderbergs maka Wanja var katolik, vilket kan bidra till att förklara valet av Tryggve Lundén, som då var katolsk präst. Boksamlingen har efter Söderbergs död delats upp mellan arvingarna, men en huvuddel finns alltså fortfarande på Sporred Tvärgården.

Sporre från Sporred i Källered

Järnmärket är både en sinnebild för manlighet och järn. Med tanke på företagets inriktning på järn och järnvaror passar järnmärket bra i detta sammanhang.

Sporren erinrar om Sporred, där Söderberg bodde under nästan tjugo år av sitt liv. I ortnamnet ingick nämligen ordet sporre, i detta fall som personbinamn. Sporred betyder Sporres röjning (eller nyodling). (Se *Ortnamnen i Göteborgs och Bohuslän* 3, Gbg 1932, s. 103–104.)

Vad gäller vinglasen, har Söderberg tydligen uppskattat ett glas vin till maten, men de uppgifter som står till buds har inte något att berätta om gastronomiska intressen utöver vad som är vanligt. Han uppskattade god mat, berättas det, men mer än så är inte känt.

Hjälmen är ett tecken på adelskap. Två hjälmar visar, att adelsmannen i fråga är friherre, och tre hjälmar visar att mannen är greve. Torsten Söderbergs maka, generalkonsulinnan Wanja Söderberg, var född Aminoff och tillhörde alltså en svensk-finländsk adelsätt. Till detta kommer att Söderberg var mycket genealogiskt intresserad och till stor del inriktade sig på adelsätter. (En av hans lärda vänner var latinaren Filip Liljeholm, lektor i Göteborg.) En riddare med hjälm var ju förr ofta en högre befälhavare. Söderberg var som sagt reservofficer vid Svea Livgarde, ett av rikets främsta rangregementen. Detta kan vara en tredje delförklaring till hjälmen.

En födelsedagspresent

Torsten Söderberg fick detta exlibris till sin femtioårsdag år 1944. Han har alltså inte själv bestämt sammansättningen och urvalet av sinnebilder. Makan Wanja var närmast ansvarig för hans exlibris. Detta märke är signerat, men konstnären hette Lund i efternamn. Förnamnet har tyvärr slukats av glömskan.

En sammanfattning

Torsten Söderbergs exlibris ger alltså en utmärkt sammanfattning av ägarens liv och verksamhet. För att kunna avläsa detta exlibris rätt behöver man dock känna till hans levnadslopp. Därför har jag skrivit dessa rader

Lars Gahrn

Intresserad av Exlibris?

Varför inte bli medlem i
Svenska Exlibrisföreningen?
Medlemskap för 2014 kostar 225 kronor
Plusgiro 33 45 82-4

Leif Samuelsson - exlibris-konstnären från Mölndal

Konstnären Leif Samuelsson har tecknat åtskilliga exlibris. Han har rentav annonserat om sina tjänster: "Original för ex libris utföres av L. Samuelsson, Balltorps Kongegård, 431 90 Mölndal". Hans annons (införd i Lundbäcks Antikvariat 2-84) var vackert utformad som ett exlibris och borde ha kunnat göra vilken bokvän som helst med konstnärliga böjelser intresserad.

Bosatt på Gunnebo

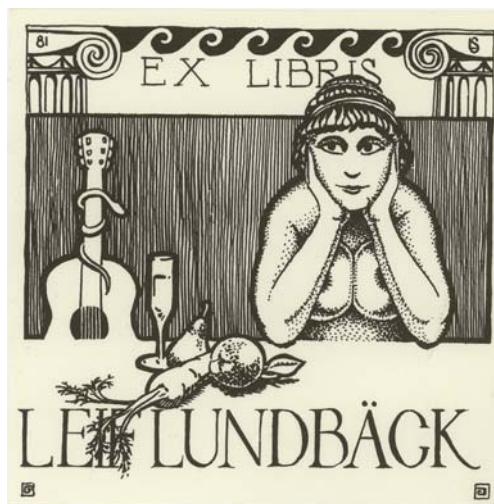
Vem är då denne Leif Samuelsson? Ibland får vi veta, att han är göteborgare, men i själva verket är han mölndalsbo. Göteborgarna brukar nämligen vilja ta åt sig äran av det som är bra och känt i Mölndal till exempel Gunnebo slott och Åbyfältet. Tydligt räknas även Leif Samuelsson till samma grupp. Han föddes 1951 och växte upp på Stensjöbacke i Mölndal. I många år bodde han i skogvaktarebostaden Solbacken vid Gunnebo slott. När han år 2010 flyttade ut därifrån, blev han den siste, som har varit fast bosatt på Gunnebo. Gården har varit bebodd alltsedan medeltiden, men nu är det slut. Leif Samuelsson har gått till historien, men framför allt har han blivit känd för sina konstverk.

Gedigen utbildning

Hans utbildning är gedigen. Han utbildade sig inom konstindustri i Göteborg 1969–1971. Måleri lärde han sig i Domens konstkola 1976–1978 och grafik 1989–1993 vid samma konstkola. Hans vänner lyckades först efter många år övertala honom att lära sig grafik, och detta visade sig vara ett lyckokast. Leif trivs med det grafiska arbetet och åstadkommer utmärkta konstverk på detta sätt. Han är sedan flera år tillbaka verksam även i Danmark, närmare bestämt i Odense, Naestved och Svaneke. Åren 2000–2004 tog han en magisterexamen på Valands konsthögskola.

Exlibris åt Emmaboda bibliotek

År 1983 firade man 500-årsjubileet av att Sveriges första tryckta bok hade utgivits. Emmaboda bibliotek utlyste detta år en exlibristävling, och gensvaret blev stort. Icke färre än 29 konstnärer skickade in allt som allt 102 förslag. En av dem var Leif Samuelsson. Han hade valt att anknyta till Smålands historia. Både till höger och till vänster i förgrunden av hans exlibris finns några linneor. Med granskogen som bakgrund drar en häst en högt lastad vagn åt vänster. Bredvid vagnen går en man, och uppe på lasset sitter en kvinna. Här ser vi alltså utvandrare med sitt bohag. Småland var ett av de landskap, där utvandringen var störst, och linnean är Smålands landskapsblomma. Kulturnämnden valde ut tio av de insända teckningarna och lät allmänheten rösta. Leif Samuelssons exlibris hade fått mer än 50 procent av rösterna, men konstnärernas namn hemlighölls tills omröstningen var klar. "Vem kunde ha fått fram detta motiv så verklighetstroget om inte en smålänning?" skriver tidningen Östra Småland (10/10 1983). Det avslöjades därefter, att konstnären hette Leif Samuelsson och saknade anknytning till Småland. Tidningen fortsätter: Hans

motiv "var så levande att man har svårt att förstå att det var en Göteborgare som har gjort den."

Flera andra exlibris

Noga räknat var och är han mölndalsbo och inte göteborgare. Detta exlibris är inte det enda, som han har skapat. Jag fick se några stycken, och han förklarade dem kortfattat: "Chyssler kommer från skärgården och ville ha med sitt stjärntecken skorpionen. Fröken Fasth sysslade med massage och kroppsvård. Lundbäck var lebeman. Österberg har alltid arbetat med ljus av olika slag."

Samuelsson förklarade vidare: "Vad man kan säga om att skapa ett exlibris är, att man skall spegla beställarens intressen eller något annat personligt, som knyter an till personen. Så det blir ett slags intervju förhållande innan jag sätter mig ned och börjar arbeta. Det kan ta ett tag innan vi kommer fram till ett förslag som alla är nöjda med. Som du ser så är det lite olika skildringar bland dessa exlibris."

Man vågar förmoda, att beställarna blev mycket nöjda med dessa exlibris.

Lars Gahrn

Om biskop Thurgot och hans tid

2014 är ett märkesår för Skara stift, för att inte säga för hela Svenska kyrkan. Det är nämligen 1000 år sedan den förste kristne biskopen satte "sin stol och sin stav" i vårt land, och så bildades Skara stift. Därmed kom den kristna kyrkan hit i den form som vi skulle kalla den romersk-katolska kyrkan. Det var påven i Rom som äntligen, efter 1000 år av kyrklig närvaro på kontinenten och runt Medelhavet, utsträckte sitt herrvalde så långt norrut som till "de båda ädla götafolken" (Adam av Bremen). Den förste biskopens namn enligt *Äldre Västgötalagen* var Thurgot.

Thurgot kom alltså till våra bygder 1014. Han har blivit kallad för "missionsbiskop", men om man med det tänker sig att han kom för att missionera ett totalt hednaland tänker man fel. Det fanns redan många kristna släkter här, vilket bland annat utgrävningarna i Varnhem visar. Där har man ju ett relativt stort antal kristna gravar från i alla fall slutet av 800-talet. Det visar att religionsskiftet skedde succesivt och tog lång tid.

Våra förfäder i Västsverige seglade i västerled på färder som inte så ofta som legenderna vill utmåla var krigståg, utan oftare handlade om fredliga handelsresor, när man bytte, köpte och sålde. Och kom i kontakt med kristen tro, kultur och religion. Säkerligen utövade den en lockelse på dem som fått sin religiösa förställningsvärld från asatron. I den krigiska och våldsamma gudavärld med krigarnas Valhall som slutmål var grymhet norm. Nu mötte de istället på begrepp som medmänsklighet, barmhärtighet och frälsning från ondskan. De mötte honom som gjorde gott för alla och hans mor Jungfru Maria. Man tog med sig den nya tron hem.

Kungen döps

Vi har lärt oss att vårt land kristnades i och med att Olof Skötkonung döptes för sommaren 1008 i Husaby. Det torde vara mer rättvisande att säga att Olof då döptes för att han insåg att en majoritet i hans rike redan omfattade tron på Vite Krist. Då kunde inte kungen stå utanför. Men det var en stor brytnings-tid. Olof Skötkonungs far Erik Segersäll och hans mor Sigrid Storråda lät också döpa sig i början av 990-talet, men Erik tog sedan tillbaka sin asatro. Det var lite fram och tillbaka. Olof blev den förste kung som dog som kristen.

I och med att kungen och hans hushåll var döpta och kristnade öppnades porten för kyrkan som organisation. Då uppstod en maktkamp. Missionerna kom från olika håll och reste sina anspråk. Olof Skötkonung hade döpts av den engelske biskopen Sigfrid från York. Västkusten hade tåta förbindelser med England så det var inte konstigt. Men den tunga kyrkliga makten utövades från ärkebiskopsdömet i Hamburg-Bremen, som med påvlig uppbackning kom att dra det längsta strået. Den förste biskopen på plats hos götarna blev alltså Thurgot, som var född och uppvuxen i Bremen, som vigdes i Hamburg och sändes med sitt följe till Husaby.

Att det blev till Husaby och inte Skara med en gång kan man undra över. Var det bara för att dopet skett i källan vid kungens borg i Husaby eller var det möjligtvis så att man fruktade Skara, som var känt som ett centrum för den hedniska kulten. Det kändes helt enkelt tryggare under kung Olofs beskydd. Det var ju först biskopen Osmund på 1050-talet som började flytta biskopssätet och hans efterträdare Adalvard, som påbörjade bygget av domkyrka i Skara.

Vem var Thurgot?

Vad vet vi om Thurgot, han som blev vår förste biskop i Skara stift? Naturligtvis mycket lite med säkerhet. Med den säkerhet som man kan uttala sig om saker för så länge sedan kan vi säga, att han föddes i Bremen och i unga år lämnades till en katedralskola för att så småningom prästvigas. Han måste ha varit framstående eftersom han utvaldes för den stora utmaningen i högan nord. Han biskopsvigdes och fick vid kungsgården i Husaby sin biskopsgård. Han fungerade under 16 år som biskop "i de två götalanden", det vill säga Östergötland och Västergötland, som även omfattade Värmland och Dalsland. Han avled 21 februari 1030 i sjukdomen spetälska under ett besök i Hamburg. Vår huvudsakliga källa är Adams av Bremen historia från ca 1070.

Det finns legendära berättelser runt omkring Thurgot. Sådana har nästan med nödvändighet uppstått när man haft behov av att bekräfta sin egen betydelse och självständighet. Det har till exempel berättats att Thurgot egentligen kom från Sverige, att han utvaldes och skickades till Hamburg för utbildning och vigning, och att han sedan kom tillbaka och missionerade hos de sina. Det har också påståtts att det var han och inte biskopen Sigfrid från York som döpte Olof Skötkonung. Man ville antagligen framhäva den svenska respektive tyska bakgrunden för den nya kyrkan. Eller var det så att sedan kungen döpts av Sigfrid döpte Thurgot drottningen och barnen? Det är möjligt och tänkbart. Vi tror oss veta att Thurgot och Sigfrid, som hamnade i Växjö, måste ha mötts och att Sigfrid sedemera var med på Thurgots begravning i Hamburg.

Västgötarnas biskop

Thurgot var den förste och från början ende biskopen i Götalanden, men Skara stift hörde till Hamburg-Bremens kyrkoprovins. Thurgot hade sin ärkebiskop och sitt biskopskollegium där. 1104 kom man in under ärkestiftet i Lund, som ju då var danskt, och först 1164 blev Sverige en egen kyrkoprovins med ärkebiskopssäte i Uppsala. Över alla stift och biskopar fanns påven i Rom, och där var biskopar tvungna att få bekräftelse för sina ämbeten och därifrån utgick kyrkorätten.

Det är oegentligt att tala om "Sverige" på denna tid. Det leder lätt tankarna till nutida förhållanden. Det Thurgot mötte i den tidiga medeltiden var en helt annan samhällsstruktur. Man kan notera att Thurgot kallas för "Västgötarnas biskop" och inte Västergötlands. Han fungerade som en samlande person för det andliga och kyrkliga, som med honom började byggas upp.

Anders Alberius

Artikeln har förut varit införd i Skaraborgs Läns Tidning

Värva en ny medlem – meddela oss namn och adress (skicka en email till sven-olof.ask@tele2.se eller meddela via brev Box 325, 532 24 Skara), så skickar vi ett välkommen till den nye medlemmen.

Som tack får Du därefter kostnadsfritt vår senaste bok!